

«غم مخور» (ÜZÜLME) REDİFLİ GAZELLER

PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY*

Öz

Aynı veya yakın zaman ve mekânda yaşayan, birbirleriyle görüşen, şiirlerini okuyup nazireler yazan, Selmân-ı Sâvecî, Cihân Melik Hâtun, Hâfız-ı Şîrâzî ve Sultan Ahmed Celâyir'den oluşan şairler topluluğu; bunların son dönemlerine yetişen İmâdüddin Nesîmî ve bunlardan iki buçuk üç asır sonra yaşayan Sâib-i Tebrîzî, kendilerinden önce muhtemelen Şemseddin Cüveynî tarafından yazılmış olan «غم مخور» (üzülme) redifli bir gazele aynı vezin, kafiye ve redifte nazireler yazmışlardır. «غم مخور» redifli gazelerde bir tür kendini veya başkalarını teselli etme eylemi vardır. Aslında Cüveynî, Selmân, Hâfız, Cihân Melik ve hatta Sultan Ahmed'in şiirleri, genellikle korku ve ümit içindeki insanın ümit yönünün ağır basmasını öğütler niteliktedir. Nesîmî ise, kurtuluş reçetesinin Hakk'ın Fazl'ında yani Fazlullah-ı Hurûfî'ye bağlanmada olduğunu bildirir ve ayrılık derdinden dolayı takatsiz kalan, hastalığa yakalanan kişinin Fazlullah'a bağlanıp sabrettiği takdirde sıkıntılardan kurtulacağını, sevgilisine kavuşup mutlu olacağını söyler. Sâib de, «خط» kelimesini gereğinden fazla kullandığı şiirinde kendisini veya âşığı teselli ve teskin eder.

Anahtar Kelimeler: «غم مخور» redifli gazeller, Şemseddin Cüveynî Selmân-ı Sâvecî, Cihân Melik Hâtun, Hâfız-ı Şîrâzî, Sultan Ahmed Celâyir, İmâdüddin Nesîmî, Sâib-i Tebrîzî.

* PROF. DR. VEYİS DEĞİRMENÇAY, Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi. Atatürk University, Faculty of Letters, Department of Persian Language and Literature. Email: veyis0065@hotmail.com; drve-yis@atauni.edu.tr. ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-82145526>. (Makale Geliş Tarihi: 27.01.2020 / Kabul Tarihi: 18.02.2020)

ABSTRACT

Living in the same or close time and place, meeting each other, reading each other's poems and writing nazires; a group of poets including Salman Sāvājī, Jahan Malek Khātun, Hāfez Shirāzī and Soltan Ahmad Jalayer; Imādud-din Nasīmī who hardly caught up on the last era of them and Sāib Tabrīzī who lived two-and-a-half or three ages later than them wrote nazires in the same meter, rhyme and repetition as a reply in kind of a ghazal with the repetition of «غم مخور» (Don't be sad) which was probably written by Shamsad-din Jovaynī who lived before them.

There is an action of a kind of consolation of yourself or others in the ghazals with «غم مخور» repetitions. In fact; poems of Jovaynī, Salman, Hafez, Jahan Malek and even Soltan Ahmad generally counsel people in a dilemma of fear and hope for their side of hope to weigh heavier. On the other hand, Nasīmī indicates that the receipt of salvation is in the excellence (فضل) of God (الله), in other words being tied to Fazlullah Hurūfī and tells that if a person who is exhausted and suffering from a disease due to the nuisance of separation is tied to Fazlullah and shows patience, he/she will get rid of his/her troubles, come together with his/her lover and become joyful. Sāib, too, consoles and soothes himself or the lover in his poem in which the word «خط» was used more than adequate.

Keywords: Ghazals with «غم مخور» radif/repetition, Shamsad-din Jovaynī, Salman Sāvājī, Jahan Malek Khātun, Hāfez Shirāzī, Soltan Ahmad Jalayer; Imādud-din Nasīmī, Sāib Tabrīzī.

چکیده

شاعرانی همچون سلمان ساوجی، جهان ملک خاتون، حافظ شیرازی و سلطان احمد جلایری که شاعران هم عصر هستند و یا در دوره و زمان نزدیک به هم زندگی می کردند، یکدیگر را ملاقات کردند و اشعار یکدیگر را خوانده اند و نظیر همان اشعار را سروده اند. در اواخر دوره آن شاعران، عمادالدین نسیمی و دو و نیم یا سه عصر بعد از آنها صائب تبریزی و امدار ردیف ابتکاری غزل شاعر پیش از خودشان «شمس الدین جوینی» هستند که همگی غزلی با وزن و قافیه یکسان (غم مخور) برای تسلی خود و دیگران نوشته اند. در اصل اشعار جوینی، سلمان، حافظ، جهان ملک و حتی سلطان احمد به طور کلی دارای مضمون اندوه

Bسیار از ناکامی و ترس درون انسان و باطنی گری می باشد. نسیمی یکی از پیروان فضل الله حروفی و برخاسته از مکتب حروفیه است. اشعارش نقش بسزایی در گسترش اندیشه های فضل الله داشت و دارای مضمون عشق و سعادت است. اشعار صائب نیز عاشق را تسلی و تسکین می دهد.

کلید واژه ها: غم مخور، جهان ملک خاتون، سلمان ساوجی، شمس الدین جوینی، غزل های دریف دار، شمس تبریزی، عمادالدین نسیمی، سلطان احمد جلایری، حافظ شیرازی

GİRİŞ

Aynı veya yakın zaman ve mekânda yaşayan, birbirleriyle görüşen, şiirlerini okuyup onlara nazireler yazan, Selmân-ı Sâvecî, Cihân Melik Hâtun, Hâfız-ı Şîrâzî ve Sultan Ahmed Celâyir'den oluşan şairler topluluğu; bunların son dönemlerine yetişen İmâdüddin Nesîmî ve bunlardan iki buçuk üç asır sonra yaşayan Sâib-i Tebrîzî, kendilerinden önce yazılmış «غم مخور» (üzülme) redifli bir gazele aynı vezin, kafiye ve redifte nazireler yazmışlardır.

Muhtemelen daha önce Şemseddin Cüveynî tarafından yazılmış olan «غم مخور» (üzülme) redifli gazele bu şairlerden hangisinin ilk olarak nazire yazdığı tam olarak belli değildir. Eskiden şairler arasında bazen başka şairlerin bir beyti, kıtası veya bir gazeli örnek olarak seçilir ve o şiire, genellikle aynı vezin ve kafiyede benzer bir şiir söylenmesi, -Anadolu'daki âşık atışmaları gibi-, genellikle de söz konusu örnek şiirin bir mısraının veya bir beytinin kendi şiirlerinde tazmin edilmesi bir gelenektir.

Bu şiir atışmaları, muhtemelen Celâyirîlerden Şeyh Hasan-ı Bozorg (740-757/1340-1356), Sultan Üveys (757-776/1356-1374), Sultan Hüseyin (776-784/1374-1382) ve Sultan Ahmed (784-813/1382-1410); İnculardan Şeyh Şah Ebû İshak (736-758/1336-1357); Muzafferîlerden Şah Şücâ' (760-786/1358-1384), Şah Mahmud (760-1373/1358-1375) ve Şah Şücâ''ın oğulları Zeynelâbidin (786-793/1384-1391) ve Şah Mansûr'un (789-795/1387-1393) şiir meclislerinde şairler tarafından yapılırdı. Elbette eğer mısra ya da beyit çok tanınmış ise, herkes hem şiiri hem de şairi tanıdıkları için,

şairin adını anmadan tazminde bulunurlardı. Eğer tanınmamış bir mısra veya beyit ise, o zaman şairin adını anarlardı. Bu mısra ya da beyit, daha önce yaşamış veya çağdaşları olan bir şairin şiiri de olabilirdi. Muhtemelen böyle bir mecliste Şemseddin Cüveynî'nin şiirine nazire söylenmesi kararlaştırılmış ve Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şîrâzî ve Cihân Melik Hatun'ndan oluşan üç şair örnek şiir söylemiş veya yazmışlar yahut ilk olarak bunların en yaşlısı olan melikü's-şuarâ Selmân-ı Sâvecî (d. 709/1309; ö. 12 Safer 778'de/1 Temmuz 1376), Şemseddin Cüveynî'nin şiirine nazire bir gazel söylemiştir. Selmân, غم مخور redifli gazelini Dilşâd Hâtun (720-752/1320-1351 veya sonra) için yazmıştır; zira son beyitteki نوبت دلشاديست [Bugün mutlu olman (Dilşâd')ın zamanıdır] cümlesinde دلشادی kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır. Dilşâd Hâtun'un 752'de (1351) veya daha sonraki bir yılda öldüğü göz önüne alındığında bu şiir, 752'de (1351) veya daha önceki bir tarihte yazılmış olmalıdır. Daha sonra muhtemelen aynı zamanda doğup aynı mekânlarda yaşamış olan Hâfız-ı Şîrâzî ve Cihân Melik Hatun, ya Şemseddin Cüveynî'nin ya da Selmân-ı Sâvecî'nin veya birbirlerinin şiirlerine nazire söylemişlerdir. Bu tarihlerde Hâfız (726-792/1326-1390) ve Cihân Melik Hatun (725-784/1325-1382'den sonra) 25-26 yaşlarındadırlar. 11 Safer 784'te (26 Nisan 1382) Tebriz'de ağabeyini öldürerek Celâyroğulları tahtına oturan ve saltanatı esnasında Hâfız'ı birkaç defa Bağdat'a davet eden, ancak Hâfız'ın bazı nedenlerle davetine icabet edemeyip adına iki şiir yazıp gönderdiği ve Cihân Melik Hatun'un da kendisini bir kasideyle methettiği, hatta bir rivayete göre divanını kendisine hediye ettiği Sultan Ahmed Celâyir (d. 769-1356; ö. 813/1410), bu üç şairden muhtemelen Hâfız'ın veya Cihân Melik Hatun'un şiirine aynı kafiye ve redifte, aynı bahirde ancak bir tefile eksiğiyle cevap yazmıştır.

Bu şairlerin son dönemlerine yetişmiş olan İmâdüddin Nesîmî de (ö. 820/1417), yine aynı vezin, kafiye ve redifte, ama Hâfız'ın şiirine nazire 32 beyitlik bir gazel kaleme almıştır. Bunlardan yaklaşık iki buçuk üç asır sonra yaşamış olan Sâib-i Tebrîzî de (999-1087/1591-1676) yine aynı vezin, kafiye ve redifte ama hangi şairin şiirine cevap olduğu belli olmayan 14 beyitlik bir gazel yazmıştır.

Aslında Cüveynî, Selmân, Hâfız, Cihân Melik ve hatta Sultan Ahmed'in şiirleri, hepsi korku ve ümit içindeki insanın ümit yönünün ağır

basmasını öğütler niteliktedir. Nitekim Selmân'ın makta beytinde "Üzüntü zamanı, üzülmeye devri geçti gitti; bugün mutlu olman (Dilşâd')ın zamanıdır, Selman üzülmeye!" dediği gibi korku ümide dönüşecektir.

«غم مخور» redifli gazellerde bir tür kendini veya başkalarını teselli etme eylemi vardır. Mahmûd Gulistâne'nin, *Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve* adlı eserinde yirminci baba adını verdiği "Şiddetten, darlıktan, sıkıntıdan sonra ferahlık, zorluktan sonra kolaylık, ümitsizlikten sonra ümitli olmak"¹ başlığında olduğu ve Şemseddin Âmulî'nin de *Nefâisu'l-fünûn fi 'Arâyisi'l-uyûn* adlı eserinde "Durumların değişmesi hakkında"² başlığını verdiği gibi dünyanın ve insanların durumu değişir; hep aynı kalmaz. Dünya dönmektedir; günler farklıdır; bazen sıcak bazen soğuk bazen de ılıman; bazen fırtınalı, bazen yağmurlu bazen de mutedil; bazen gece bazen gündüz, bazen karanlık bazen de aydınlık...; üzüntü ve sevinç daim değildir; krallar birçok köşkler, saraylar yapmışlardır; ama ne köşkler ne de krallar kalmıştır, hepsi yok olup gitmiştir. Her şeyden önce Allah'a, peygamberlerine ve onlar aracılığıyla bildirilen dinî esaslara inanmak sonra sabretmek gerekir.

Evet, *Muhakkak ki zorlukla beraber bir kolaylık vardır. Gerçekten zorlukla beraber bir kolaylık vardır. (Kur'ân-ı Kerîm, 94 İnşirah 5-6)*. Hz. Peygamber ve arkadaşları Mekke döneminde müşriklerin giderek değişik şekildeki işkencelere kadar varan baskılarından acı çekiyorlardı. Bu durum hem peygamberi hem de müminleri üzüyordu. Yüce Allah resulünü ve müminleri teselli edip gönüllerini rahatlatmak için bu âyetleri indirerek sıkıntılardan sonra ferahlığın ve başarının geleceğini müjdelemiştir.³

Eyyûb'u da an! Hani rabbine, "Başıma bu dert geldi. Ama sen merhametlilerin en üstünüsün" diye niyaz etmişti. Bunun üzerine biz, tarafımızdan bir rahmet ve kulluk edenler için anılacak bir örnek olmak üzere onun duasını kabul ettik; kendisinde dert ve sıkıntı olarak ne varsa giderdik; ona aile efradını, ayrıca bunlarla birlikte bir mislini daha verdik. (Kur'ân-ı Kerîm, 21 Enbiya 83-84).

¹ Gulistâne, Mahmûd b. Mahmûd b. Ali el-Hasenî, *Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve* (tsh. Muctebâ Mutahharî "İlhâmî"), Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, Tahran 1395 hş., s. 391-402.

² Şemseddin Âmulî, Muhammed b. Mahmûd, *Nefâisu'l-fünûn fi 'Arâyisi'l-uyûn* (tsh. Ebu'l-hasan Şa'rânî), İntişârât-i İslâmiyye, Tahran 1381 hş., I, 251-253.

³ Karaman, Hayreddin, ve dğr., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2008, V, 643.

De ki: "Ey kendi nefisleri aleyhlerine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir." (Kur'ân-ı Kerîm, 39 Zümer 53).

Tabiidir ki inananlar, başlarına gelen bela ve musibetler karşısında sabretmelidirler; çünkü Allah Teâlâ birçok âyet-i kerimede kullarına başlarına gelen hastalık, korku, açlık ve benzeri bela ve musibetlere sabretmelerini tavsiye etmiş; sabrederlerse ecir ve mükâfatlarını hesapsız vereceğini beyan etmiştir: *Andolsun ki sizi biraz korku ve açlıkla; mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltmekle sınıyacağız. Sabredenleri müjdele! Onlar, başlarına bir musibet geldiğinde, "Doğrusu biz Allah'a aitiz ve kuşkusuz O'na döneceğiz" derler. İşte rablerinin lütufları ve rahmeti bunlar içindir ve işte doğru yola ulaşmış olanlar da bunlardır (Kur'ân-ı Kerîm, 2 Bakara 155-157). ...Sabredenlere mükâfatları hesapsız verilecektir (Kur'ân-ı Kerîm, 39 Zümer 10).*

"...Sabır aydınlıktır. ...Bir kimse sabretmek isterse Allah ona sabır verir. Hiç bir kimseye sabırdan daha hayırlı ve daha geniş bir şer verilmemiştir. Mümin... başına bela gelirse sabreder. ...Asıl sabır, musibetin ilk anında olanıdır."⁴

«غم مخور» redifli gazellerde bir tür kendini veya başkalarını teselli etme eylemi görülür. Bu durum, Selmân'ın gazelinden ziyade Hâfız, Cihân Melik (ikinci gazeli) ve İmâdüddin Nesîmî'nin gazellerinde daha fazla görülür. Özellikle Hâfız'ın kendine hitap ettiği makta beyti, burada kendini teselli etmesi; sanki Hâfız'ın, duaya ve *Kur'ân* dersine sarılarak kendi sıkıntılı iç âlemini bir şekilde teskin etmesi, kendini rahatlatması; Cihân Melik'in ikinci gazelinde, Tanrı'nın lütfu ihsanından ümidini kesmemeyi; ümitli olanların ümitlerine kavuşacaklarını dile getirdiği dördüncü beyti; İmâdüddin Nesîmî'nin, her ne kadar hurûflük öğretisi ve Fazlullah-ı Hurûfî'nin propogandasını yapsa da insanların Hak Teâlânın Fazl'ıyla isimleri öğrendiği zaman, ism-i âzamı okuyup şeytandan ve iblisten dolayı üzülmelerini, âşıkların canının muskası *Kur'ân* oldu mu kederlenmemelerini söylediği ve Rahmân'ın rahmetinin sonsuz ve sınırsız olduğunu dile getirdiği 15., 17. ve 18. beyitleri...

⁴ Burslan, Kıvamüddin ve Erdem, Hasan Hüsnü, *Riyâzu's-sâlihîn ve Tercemesi*, Ankara 1981, I, 52, 53-54, 64.

ŞEMSEDDİN CÜVEYNÎ

Şemseddin Cüveynî; çocukluğu, öğrenimi ve gençliği hakkında bir bilgi yoktur; ancak Moğol devlet adamı, şair ve yazar Bahâeddin Muhammed'in (ö. 651/1253) oğlu ve ünlü tarihçi ve devlet adamı Alâeddin Atâ Melik Cüveynî'nin (623-681/1226-1283) kardeşi olması, devlet idaresinde aldığı valilik, sahibdivanlık yani vezirlik görevleri yanında Arapça ve Farsça nazım ve nesirde son derece güçlü bir şair ve yazar olmasına bakıldığında iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Şemseddin Cüveynî, 657'de (1259) Hülâgû (651-663/1254-1263) tarafından Bağdat fethedilince Bağdat valisi olarak atandı. 661'de (1263) sâhibdîvânlığa yani vezirliğe getirildi. Cüveynî bu görevine Abaka Han döneminde de (663-680/1265-1282) devam etti ve ülkeyi büyük bir başarı ile yönetti. Abaka tarafından 676'da (1277) Anadolu'ya gönderildi ve Karamanoğulları'nın sebep olduğu ayaklanmayı Selçuklu ordusuyla birlikte bastırdı. Anadolu'daki işleri düzene koyan Cüveynî, oğlu Şerefeddin Hârûn'u nâib olarak bırakıp Abaka'nın yanına döndü. Şehzadelerin ve Müşrifü'l-memâlik Mecdülmülk Yezdî'nin çekememezliği ve kıskançlıkları neticesinde, Cüveynî Mısırlılarla ilişki kurup onları ülkeyi ele geçirmeye davet etmekle, kardeşi Alâeddin Atâ Melik de Fırat ve Dicle arasında bağımsız bir devlet kurmak niyetinde olmakla suçlandı. Abaka'nın eşi Olcay Hatun'un himayesi ve yapılan soruşturma sonunda her iki kardeşin de suçsuzluğu anlaşıldı ve görevlerinde bırakıldılar. Fakat Mecdülmülk çok geçmeden yeniden her iki kardeş aleyhinde iftiralarda bulundu ve onları hapsedirmeyi başardı. Ancak Abaka'nın ölümü (680/1282) onların kurtulmalarını sağladı. Argun'u bertaraf edip Abaka'nın yerine geçen ve Müslümanlığı kabul eden ilk Moğol hanı olan Ahmed Teküder (681-683/1283-1285), Cüveynî kardeşleri eski görevlerine iade etti. Ahmed'in yerine tahta geçen Argun Han (683-690/1285-1291) da, onu Emîr Buka'nın yanına vezir olarak atadı. Ancak Emîr Buka ve etrafındakiler Cüveynî'nin eski gücünü yeniden kazanabileceğinden korktukları için Argun'a, Abaka'yı onun zehirlediğini ve mallarını çaldığını söylediler. Bunun üzerine Cüveynî hapse atıldı ve kurtulabilmesi için kendisinden dört yüz bin altın para istendi. Cüveynî, Kazvin ve Zencan arasında Ahar kasabası civarında öldürüldü (4 Şâban 683/16 Ekim 1284).⁵

⁵ Tahsin Yazıcı, "Cüveynî, Şemseddin", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 144-146; <https://www.vajehyab.com/dehkhoda/3> ve 4; Davud İsfehâniyân, "Hândân-i Cüveynî

661-683 (1263-1284) yılları arasında yirmi iki yıl boyunca Moğol devlet idaresinde en yüksek makamı üstlenmiş olan Şemseddin Muhammed, devlet adamlığı yanında, aynı zamanda Arapça ve Farsça nazım ve nesirde eserleri olan, son derece becerikli ve güçlü bir şair ve yazardır. Hicrî yedinci yüzyıl İran edebiyatı tarihinde özel bir yere sahiptir. Bazı risaleleri, mektupları ve gazel, kaside ve kıtalardan oluşan şiirleri vardır. Görevi esnasında bilim adamlarını, fazılları ve sanatçıları himaye etmiş ve desteklemiştir.

ŞEMSEDDİN CÜVEYNÎ'NİN GAZELİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Şemseddin Cüveynî'nin aşağıdaki üç eserden faydalanarak metnini kurduğumuz «غم مخور» redifli manzumesi 8 beyitlik bir gazeldir.

Bu gazel; Mahmûd Gulistâne'nin, *Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve* adlı eserinde 7 beyittir.⁶

Mahmûd Gulistâne, “في الفرج بعد الشدة واليسر بعد العسر والرجاء بعد الضر” (Şiddetten/sıkıntıdan sonra ferahlık, zorluktan sonra kolaylık ve darlıktan ve ümitsizlikten sonra ümitli olmak hakkında) adlı yirminci babda, bu babla ilgili olarak şairlerin Arapça ve Farsça şiirlerinden örnekler verirken Şemseddin Cüveynî'nin gazelini de aktarır.

Manzumenin başında Arapça olarak “li'l-merhum es-sa'îd Şemsuddin Sâhib Dîvân el-Mâzî, berreda'llahu mazce'ahu” (Adı geçen merhum, kutlu (insan) Şemsuddin Sâhib Dîvân'ın, Allah kabrini/yattığı yeri serin tutsun) başlığı vardır.

للمرحوم السعيد شمس الدين صاحب ديوان الماضي برد الله مضجعه.

der Destgâh-i İlhanân”, *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî-i Dânişgâh-i Tebriz*, Tebriz 1369 hş., S. 134, s. 1-26.

⁶ Gulistâne, *Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve*, s. 394-395.

Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve adlı eserin yazarı Mahmûd Gulistâne 801 (1398-1399) tarihinde vefat etmiştir. Eserin yazıldığı yıl kesin olarak belli değildir; fakat 730-750 (1329-1349) yılları arasında yazılmış olmalıdır; zira hicrî sekizinci yüzyılın başları şairlerinden, örneğin Evhadî-yi İsfahânî'den (ö. 738/1337) bir şiir bulunmakta ve doğal olarak bu zamandan sonra da bu eserde birşey yer almamaktadır [*Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve* (Mukaddime: Resûl Ca'feriyân), s. Pencâh u çehâr (Elli dört)].

Aynı yerde dipnotta başka iki yazmada ise “*li’s-Sâhib sa’îd Şemsuddin tâbe serâhu ve ce’ale’l-cennete me’vâhu*” cümlesinin yazılı olduğu kaydı vardır.

للسحاب سعيد شمس الدين طاب ثراه و جعل الجنة مأواه .

Sâhib Sa’îd (Kutlu vezir) Şemsuddin’in toprağı temiz (bol) olsun ve sığınağı cennet olsun.

Şemseddin Âmulî (ö. 750/1350), 735-742 (1334-1341) yılları arasında yazmış olduğu *Nefâisu’l-fünûn fi ‘Arâyisi’l-‘uyûn* adlı eserinde “*در تغییر*” (Durumların Değişmesi Hakkında) başlığında Arapça ve Farsça şiirlerden örnekler verirken Sâhib Şemseddin Cüveynî’nin gazeline de yer vermiş ve onu 5 beyit olarak yazmıştır. Bu beyitler, bir iki kelime veya bir mısradaki küçük farklılıklarla birlikte Gulistâne’nin *Enîsu’l-vahde*’sindekiyle aynıdır.

Aşağıdaki 8 beyitlik manzumeye göre, *Nefâisu’l-fünûn*’da, birinci beyitte (گرچه چون گردون کنون آواره و سرگشته) (خار) kelimesi (بی تابى) (بی صبرى) terkibi yerine (بی صبرى) terkibi yazılmıştır. 8. beyit de yoktur.⁷

İzzeddîn Abdul’azîz Kâşî’nin (ö. 756/1356’dan önce), hicrî sekizinci (miladî on dördüncü) yüzyılın ilk veya ikinci çeyreğinde yazmış olduğu *Ravzatu’n-nâzır ve Nuzhetu’l-hâtır* adlı congunda ise *Enîsu’l-vahde*’de olduğu gibi 7 beyittir; ancak yukarıdaki her iki eserde bulunan 3. beyit bu kitapta yoktur; onun yerine her iki kitapta olmayan bir beyit, -aşağıdaki 6. beyit-, bu eserde 5. beyit olarak yer almaktadır:⁸

کلبهٔ احزان شود روزی گلستان غم مخور

بشکفد گلهای وصل از خار هجران غم مخور

⁷ Şemseddin Âmulî, *Nefâisu’l-fünûn fi ‘Arâyisi’l-‘uyûn*, I, 252.

⁸ İzzeddin Abdulaziz Kâşî’nin, *Ravzatu’n-nâzır ve Nuzhetu’l-hâtır* adlı congunun tanıtıldığı, Seyyid Mehdî Nûriyân, Gulâmhuseyn Şerîfî ve Murtezâ Reşîdî Aşcerdî, “Bâg-ı Nazar ve Râmiş-i Dil (Muarrifî-yi Sefîneî Bî-mânend-i ez Karn-i Heştom)”, *Pejûhişnâme-i Zebân ve Edeb-i Fârsî, Govher-i Gûyâ*, Yıl 1, S. 3, İsfahan, Pâyiz 1386 hş., s. 39; 45-46 adlı makalede yine yedi beyit olarak yer almaktadır; ancak yukarıdaki 3. beyit bulunmamaktadır.

گر چو گردون از بد دوران او سرگشته‌ای⁹
 آید این سرگستگی روزی به پایان غم مخور
 در خم چوگان او چون گوی سرگردان مباش
 هست هم در حال ایزد حال گردان غم مخور¹⁰
 هر غمی را شادیی در پی بود، دل شاد دار
 هیچ دردی نیست کو را نیست درمان غم مخور

آیه «لا تقنطوا من رحمة الله» یاد کن
 هست «لا تقنط» امیدی بس فراوان غم مخور
 گر به تاریکی فتادی همچو اسکندر مترس
 روشنی یابی چو خضر از آب حیوان غم مخور¹¹
 بی سحر هرگز نمآند شام، بی صبری مکن
 هر چه دشوارست روزی گردد آسان¹² غم مخور
 تیره گردد روز خصم از یارب شب‌های تو

⁹ Bu mısra, *Nefâisu'l-fünûn'* da farklıdır: (Gerçi felek gibi şimdi avaresin, şaşkınsın; ama).

¹⁰ Bu beyit *Ravzatu'n-nâzır ve Nuzhetu'l-hâtır* adlı congta yoktur.

¹¹ Bu beyit, sadece *Ravzatu'n-nâzır ve Nuzhetu'l-hâtır* adlı congta var.

İzzeddin Abdulaziz Kâşî'nin, *Ravzatu'n-nâzır ve Nuzhetu'l-hâtır* adlı congunun tanıtıldığı, Seyyid Mehdî Nûriyân, Gulâmhuseyn Şerîfî ve Murtezâ Reşîdî Aşcerdî, "Bâg-ı Nazar ve Râmiş-i Dil (Muarri-fî-yi Sefîneî Bî-mânend-i ez Karn-i Heştom)", *Pejûhişnâme-i Zebân ve Edeb-i Fârsî, Govher-i Gûyâ*, Yıl 1, S. 3, İsfahan, Pâyiz 1386 hş., s. 45'de (s. 46'da son beyit var) adlı makalede yine yedi beyit olarak yer almaktadır; ancak yukarıdaki 3. beyit bulunmamaktadır.

¹² *Enîsu'l-vahde'* de آسان روزی گردد böyledir; ancak dipnottaki şekli yukarıdaki gibidir; bu şekli tercih edilmiştir. Nitekim *Nefâisu'l-fünûn'* da ve *Ravzatu'n-nâzır ve Nuzhetu'l-hâtır* adlı iki eserde de yukarıdaki gibidir.

تیر یارب بگذرد از سنگ و سندان، غم مخور

Hüzünler kulübesi olur bir gün gül bahçesi, üzülme.

Açar vuslat gülleri ayrılık dikeninden, üzülme.

Felek gibi onun devrinin kötülüğünden şaşkınsın; ama

Son bulur bu şaşkınlık bir gün, üzülme.

Onun çevgeninin eğri ucunda şaşkın olma top gibi;

Tanrı, hemen, şimdi değiştirir durumu, üzülme.

Her üzüntünün peşinde bir sevinç vardır; hoş tut gönlünü;

Hiçbir dert yoktur ki çaresi olmasın; üzülme.

“Allah’ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin!” ayetini hatırla;

“Ümitsiz olma!” da birçok ümit vardır, üzülme.

Karanlığa düşmüşsen eğer, İskender gibi korkma;

Hızır gibi aydınlık bulursun hayat suyundan, üzülme.

Sehersiz asla kalmaz akşam, sabırsızlık etme;

Her ne zorluk varsa, kolaylaşır bir gün, üzülme.

Kararır gündüzü düşmanın, geceleri “Ya Rabb” inle senin;

“Ya Rab!” oku, taşı da deler geçer örsü de, üzülme.

Bu gazelde şairin bir tür kendini veya başkalarını teselli ve teskin etme eylemi görülür. İnsan korku ve ümit arasında yaşamalıdır, ancak ümit daha ağır basmalıdır. İnsan hayatında hep hüznün, hep ayrılık, hep şaşkınlık, hep kötülüğe maruz kalmak, karanlığa düşmek yoktur. Bu olumsuz durum elbet bir gün sona erecek, hüznün kulübesi, gül bahçesine dönecek, ayrılık dikeninden vuslat gülleri açacak, zalimlerin kötülüğü sona erecek; Hızır gibi aydınlığı bulacaktır. Sabretmek gerekir, hiçbir akşam se-

hersiz kalmaz; her ne zorluk varsa bir gün kolaylaşır. Allah, bu olumsuzlukları, kullarını imtihan ederek, er veya geç, mutlaka değiştirir. Evet, her üzüntünün peşinde bir sevinç vardır; çaresi olmayan hiçbir dert yoktur. Üzülmemek, ümitsizliğe kapılmamak gerekir; çünkü Allah, "...Ey kendi nefisleri aleyhlerine haddi aşan kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin! Çünkü Allah bütün günahları bağışlar. Şüphesiz ki O, çok bağışlayan, çok esirgeyendir (*Kur'ân-ı Kerîm*, 39 Zümer 53)." buyurmaktadır. Yeter ki insan kendisini yaratan Rabbisini tanıyıp bilsin, O'na kul olmaya çalışsın; geceleri O'na "Ya Rab! Ya Rab!..." diye dua edebilsin. Kulun bu dua ve yakarışları, Allah'ın yardımı ve inayetiyle düşmanın gündüzünü karartacaktır, çünkü "Ya Rab!" oku, taşı da deler geçer örsü de, üzülmemek gerekir.

SELMÂN-I SÂVECÎ

Lakabı Cemâlüddîn, mahlası Selmân'dır. Yaklaşık olarak 709 (1309) yılında Sâve şehrinde doğmuştur. Babası, Tebriz'de İlhanlılar sarayında maliye işlerinde görevli, siyak ilminde usta, kalem ehli, şiir ve şairlikte ünlü Alâeddin Muhammed Sâvecî'dir. Selman, iyi bir eğitim almış, zamanın revaçta olan ilimlerini ve divânî gelenekleri öğrenmiştir. Gençlik yıllarından itibaren şiirle meşgul olmuş, fasih ve belîğ bir şairdir.

İlk olarak vezir Gıyâseddin Muhammed b. Reşîdüddin Fazlullah'ın (ö. 736/1336) hizmetinde bulunmuş ve ona methiyeler yazmıştır. Ünlü masnû' kasidesi "Bedâyi'u'l-eshâr" onun hakkındadır. İlhanlı Hükümdarı Ebû Said Bahadır Han (717-736/1317-1336) ve eşi Dilşâd Hâtun'un dikkatini çeken ve Han'ın vefatında mersiye yazan genç şair, İlhanlı Devleti'nin yıkılması üzerine 744'te (1343) Bağdat'a, Celâyirli/İlkanlı Devleti'nin kurucusu Şeyh Hasan-ı Bozorg ve onunla evlenen Dilşâd Hâtun'un sarayına gitmiş ve orada melikü's-şuarâ unvanını almıştır.

Şeyh Hasan-ı Bozorg'un ölümünden (757/1356) sonra, şehzade iken eğitimiyle meşgul olduğu Sultan Üveys'in (757-776/1356-1374) sarayında bulunmuş ve onun methi ve fetihleri hakkında birçok şiir yazmıştır.

Selman, Sultan Üveys'in yerine tahta geçen Sultan Hüseyin'e (776-784/1374-1382) -arası iyi olmasa da- şiirler söylemiş; ayrıca Muzafferî emirlerinden Şah Mahmud ve Şah Şucâ'a (760-786/1358-1384) da methiyeler kaleme almıştır.

Bu dönemde Selman, Ubeyd-i Zâkânî, Nâsır-ı Buhârî, Hâcû ve Mîr-i Kirmânî, Mevlâna Muzaffer-i Herevî, İbn Yemîn-i Tuğrâî, ve Hâfız-ı Şîrâzî gibi devrin ünlü şairleriyle görüşmüştür.

Muzafferîlerden Şah Şucâ' 777'de (1375) Tebriz'i birkaç ay süreyle ele geçirdiğinde onun için de bir methiye yazmıştır. 12 Safer 778'de (1 Temmuz 1376) vefat etmiştir. Kaside, gazel, kıta, terciibent, terkihibent ve rubai nazım türlerinden oluşan *Divan'ı* ve *Cemşîd u Hurşîd* ve *Firâknâme* mesnevileri vardır.¹³

Takî Tafazzulî, "Selman, gazelde Sadî ve Mevlâna'yı takip etmiştir; ancak gazel söylemedeki üslubu Hâfız'ın üslubuna daha yakındır. O, gazel-lerinin birçoğunu Hâfız'a nazire olarak yazmıştır ya da tesadüfen onları aynı vezin ve kafiyede yapmıştır."¹⁴ der; ancak Selmân'ın yaşça Hâfız'dan daha büyük ve melikü'ş-şuarâ olduğunu göz ardı etmiş veya Hâfız'ı -ki ihtiyacı yoktur-, yüceltmek için böyle bir yola baş vurmuştur; zira Selman değil Hâfız onun şiirlerine nazire yazmış olabilir ya da bir mecliste bir başka şairin veya şairlerin şiirlerine karşılıklı olarak cevap yazmış olabilirler.

Aynı zaman ve mekânda veya birbirine yakın yerlerde yaşayan, hatta birbirleriyle görüşen, şiirlerini okuyup şiirlerine cevap yazan, Selmân-ı Sâvecî, Cihân Melik Hâtun, Hâfız-ı Şîrâzî'den oluşan şairlerden biri, muhtemelen de bunların en yaşlısı olan melikü'ş-şuarâ unvanlı Selmân-ı Sâvecî, Şemseddin Cüveynî'nin söz konusu şiirine nazire yazmış, diğerleri de ona veya Şemseddin Cüveynî'ye cevap olarak aynı vezin, kafiye ve redifte benzer şiir yazmaya çalışmışlardır yahut hepsi bir mecliste bulunup Cüveynî'nin şiirine nazire kaleme almışlardır.

¹³ *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî* (Haz. Mansur Müşfik; Mukaddime: Takî Tefazzulî), İntişârât-i Safî Alişah, Tahran 1367 hş., s. Yek-Siy u do (Bir-Otuz İki); *Kulliyât-ı Selmân-ı Sâvecî* (tsh. ve mukaddime: Abbâsali Vefâyî), Şirket-i Çâp-i Ferşîve, Tahran 1376 hş., s. Şeş-Çihil u se (Altı-Otuz üç); Değirmençay, Veyis, *Selmân-ı Sâvecî'nin Masnu' Kasidesi Bedâyi'u'l-Eshâr*, Erzurum 1999, s. 3-6; Adnan Karaismailoğlu, "Selman-ı Sâvecî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 446-447.

¹⁴ *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî* (Mukaddime: Takî Tefazzulî), s. Bîst u heft (Yirmi yedi).

SELMÂN-I SÂVECÎ'NİN GAZELİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Selmân, غم مخور redifli gazelini¹⁵ Dilşâd Hâtun (717-752/1326-1351'den sonra)¹⁶ için yazmıştır; zira son beyitteki نوبت دلشاديست امروز [Bugün mutlu olman (Dilşâd')ın zamanıdır] cümlesinde دلشادی kelimesini tevriyeli olarak kullanmıştır.

Gazel, kullanılan tabirler bakımından daha ârifane ve daha kapsamlıdır; özellikle 4., 5., 6. ve 7. beyitler ve makta beyti mükemmel olup mutlulukla doludur.

Selmân, bu gazelde kendini veya muhatabını teselli ve teskin etmek ister; ancak Cüveynî'nin şiirindeki gibi değildir. Burada mecazî anlamda bir sevgili ve ona duyulan aşk var. Âşık, bu aşkıdan dolayı bazı sıkıntılara düşer olabilir; bunun için sabretmesi gerekir.

Zaman hep karanlık, şaşkınlık, üzüntü ve sıkıntı içinde geçmez; zaman hep karanlık gece değildir, elbette her gecenin bir sabahı olacaktır, üzüntü ve sıkıntı devri bitecektir. Sevgilinin yüzünün ateşiyle yanmak kıyamete kadar sürmez, bu ateş bir gün gül bahçesi olur, üzülmemeli, ümitsizliğe kapılmamalıdır. Âşık, sevgilinin zülfünün sevdasında başını kaybedebilir; eğer aşk meydanına adım atacaksa, mertçe atmalı; başının belasından korkmamalı, canının yok olmasına üzülmemelidir.

Kendini beğenen âşık olamaz; âşık için namus, şan ve şeref önemli değildir; o, kayıtsız olmalı, alçakgönüllü olmalıdır. Şarap içmeli, şaraptan tövbe etmemeli; şarap içtim veya içiyorum diye gizli gizli üzülmemelidir. Âşık olan, aşkı uğruna gözyaşı döken, yağmurda ıslanan, âşığın nasıl hareket edeceğini bilir ve ona bunu anlatır. Sabah yeli yârin mahremidir. Âşık yâre söyleyeceği sözlerini ona söyleyerek, onun vasıtasıyla sevgilisine ulaştırabilir.

¹⁵ *Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî*, s. 184-185. [Not: Selmân'ın bu gazeli, (*Kulliyât-ı Selmân-ı Sâvecî*, tsh./mukaddime: Abbâsali Vefâyî, Tahran 1376 hş.) adlı çalışmada yoktur.]

¹⁶ Dilşâd Hâtun: Emir Çopan'ın oğlu Dimeşk Hâce ve eşi Tursun Hatun'un dört kızından biridir. Babası 727'de (1326) Sultan Ebû Saîd Bahadır Han'ın (717-736/1317-1335) emriyle öldürüldüğünde çocuk yaşlardadır. Bir müddet sonra Sultan Ebû Saîd ile evlenir. 6 Şevval 736'da (18 Mayıs 1336) bir kız çocuğu dünyaya getirir; ancak kız çocuğu bir müddet sonra ölür. Sultan Ebû Saîd, 736'da (1336) hastalığa yakalanır ve vefat eder. Bu bilgiler ışığında Dilşâd Hatun muhtemelen 720'den (1320) bir iki yıl önce veya sonra dünyaya gelmiştir [Şehnâz Râzpûş, "Dilşâd Hâtun", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, 1393 hş., C. XVIII (www.rch.ac.ir/article'den nakil)].

Selman, son beyitte tecrid sanatı yaparak hem kendine hem muhatabına seslenir ve üzüntü zamanının, üzülmeye devrinin bittiğini; mutlu olmanın zamanı olduğunu söyler; “çünkü bugün, mutlu olma zamanıdır yani Dilşâd Hâtun’un zamanıdır; üzülmeye!” der.

بر دمد صبح نشاط از مطلع جان غم مخور
وین شب سودا رسد روزی به پایان غم مخور

ای دل سرگشته دور غم نماند پایدار
گر غمی پیش آمدت هم بگذرد آن غم مخور

تا قیامت ز آتش رویش نخواهی سوختن
بر تو گردد روزی این آتش گلستان غم مخور

گر سرت خود در سر سودای زلفش می رود
زان سر موئی مکن خاطر پریشان غم مخور

پای در میدان عشق ار می نهی مردانه نه
از بلای سر مترس از آفت جان غم مخور

خودپرستا دامن ناموس دامن گیر شد
لاابالی شو، ز خود دامن برافشان غم مخور

توبه از می کردن و غم خوردن می تا به کی
آشکارا می بشادی نوش و پنهان غم مخور

آب چشم از سرگذشتت، باز گوید کو بکو
آنکه آب از سر گذشتش گو ز باران غم مخور

محرم یار است باد صبح و اینک می رود
پیش او گر قصه‌ای داری بگو، هان غم مخور

روزگار غصه و دوران انده در گذشت
نوبت دلشادییست امروز، سلمان غم مخور

Doğar mutluluk sabahı can matlaından, üzülme.

Bu karanlık gece sona erer bir gün, üzülme.

Ey şaşkın gönül! Üzüntü devri kalmaz ebedî;

Bir sıkıntı gelmişse sana, o da geçer, üzülme.

Kıyamete kadar onun yüzünün ateşiyle yanmayacaksın;

Bu ateş sana gül bahçesi olur bir gün, üzülme.

Eğer onun zülfünün sevdası uğrunda giderse başın,

O bir saç kılı için gönlünü perişan etme, üzülme.

Eğer aşk meydanına adım atacaksan, mertçe at;

Başının belasından korkma, canının yok olmasına üzülme.

Ey kendini beğenmiş! Namus eteği engel oldu sana;

Senli benli ol, kayıtsız ol; alçakgönüllü ol, üzülme.

Şaraptan töbe etmek, şarap için üzülme, ne zamana kadar?

Açıkça iç şarabı mutlu ve neşeli; gizli gizli üzülme.

Başından gözyaşı akan söyler sana, o sokak bu sokak;

Başından su akana, işi bitene söyle: "Yağmurdan üzülme."

Yârin mahremidir sabah yeli; işte gidiyor şimdi;

Bir hikâyen varsa ona söyle; sakın üzülme.

Üzüntü zamanı, üzülmeye devri geçti gitti;
Bugün mutlu olman (Dilşâd')ın zamanıdır Selman, üzülmeye.

HÂFIZ-I ŞİRÂZÎ

Hâce Şemsuddin Muhammed, 726 (1325) veya 727 (1326) yılında Şîraz'da doğmuştur. Babasının adı Bahâuddin olup Salgurlular döneminde İsfahan'a bağlı Kuhpâye'den Şîraz'a gelmiştir. Annesi Kâzerûnludur.

Küçük yaşlarda babasını kaybetmiş; annesinin himayesinde büyümüştür. İyi bir öğrenim görmüştür. *Kur'ân-ı Kerîm*'i ezberlediği için "Hâfız" lakabını almıştır. Dinî ilimlerin yanı sıra Fars ve Arap edebiyatına son derece hâkimdir. Şiirlerinden anlaşıldığı üzere evlenmiş ve en azından bir oğlu olmuştur.

Hâfız, büyük âlimlerin, edebiyatçıların ve âriflerin toplandığı, ilmî ve edebî büyük merkezlerden biri olan Şîraz'da öğrenim görmüştür. Hâfız, Attar, Mevlâna, Sa'dî ve Kemâleddîn-i İsfahânî ile çağdaşı Hâcû-yi Kirmânî, Selmân-ı Sâvecî, Evhâdî ve İmâd Fakih gibi şairlerden iktibaslarda bulunmuş, onların şiirlerine cevaplar yazmış veya beyitlerini tazmin etmiştir. Ancak ister nazire ister iktibâs şeklinde olsun yazdığı şiirlere daima kendi damgasını vurmuştur. Kaside, rubâî ve kıtalar da yazmış olmasına rağmen gazelleriyle şöhrete ulaşmıştır.

Hâfız, 703-758 (1303-1357) yıllarında Fars (Şîraz) ve İsfahân'da hüküm süren İncû hânedanının son hükümdarı Ebû İshak İncû (ö. 758/1357), onun vezirleri Kıvâmuddin Hasan ve İmâdüddin Mahmûd, Muzafferîlerden Şah Şücâ' (758-786/1358-1384) ve oğulları Zeynelâbidin (786-793/1384-1391) ve Şah Mansûr'a (789-795/1387-1393) methiyeler yazmıştır. Bir ara Şah Şücâ' ile arası açılınca Yezd'e gitmiş ve hakkında kasideler yazdığı Hâce Celâlüddin Turan Şah'a sığınmıştır. Ayrıca Celâyirîler/İlkânîler devletinin hükümdarı Sultan Ahmed Celâyir (ö. 813/1410) de Hâfız'ı sarayına davet etmiş, ancak Hâfız davete icabet edememiş ve adına iki şiir yazıp göndermiştir.

Hâfız, 792'de (1390) vefat etmiştir. Şîraz'da medfundur.¹⁷

¹⁷ Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 103-106; Berzegez Hâligi, Muhammed Rızâ, *Şâh-ı Nebât-ı Hâfız*, İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1382 hş., s. yek-bist (bir-yirmi).

HÂFİZ-İ ŞİRÂZÎ'NİN GAZELİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Hâfız, önce de ifade edildiği gibi kendinden önce yaşayan veya çağdaşı olan birçok şairin şiirlerine nazireler yazmıştır. Bunlardan biri de Şemseddin Cüveynî'nin şiirine yazdığı «غم مخور» (üzülme) redifli gazelidir.¹⁸

Hurremşâhî; Hâfız'ın gazelinin, Şemseddin Muhammed Sahibdivan-ı Cüveynî'nin (ö. 683) gazeline -matla beytini vererek- nazire olduğunu ve kaynak olarak da Sa'îd Nefîsî'nin *Der Peyrâmûn-i Eşâr ve Ahvâl-i Hâfız* (1321 hş., s. 133-134) adlı eserinde Hâfız'ın çağdaşlarından olan Mahmûd b. Ali Hasenî'nin eseri, *Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve* kitabını gösterdiğini yazar; ayrıca bu konuda diğer kaynağın, bu gazelin tamamını beş beyit olarak nakletmiş olan *Nefâisu'l-fünûn* (I, 252) olduğunu aktarır. Daha sonra Selmân-ı Sâvecî'nin aynı vezin, kafiye ve redifte bir gazeli olduğunu yazar ve Selmân'ın gazelinin matla beytini de yazar.¹⁹ Benzer ifadeleri Ebul-Kâsım İncû-yi Şîrâzî de söyler; hatta Cüveynî'nin birinci ve üçüncü beyitlerini ve Selmân'ın matla beytini de aktarır.²⁰

Hâfız, Şemseddin Cüveynî'nin 8 beyitlik gazeline aynı vezin, kafiye ve redifte 10 beyitlik bir gazelle cevap vermiş; hatta Cüveynî'nin ilk mısraını, matla beytinin ikinci mısraı; dördüncü beytinin ikinci mısraını, bir iki kelime değiştirip sekizinci beytinin ikinci mısraı olarak tazmin etmiştir.

Hâfız'ın gazeliyle Cüveynî'nin gazeli, konu, içerik ve sonuç bakımından neredeyse aynı veya birbirine çok yakındır.

¹⁸ Gazelin metni: Hurremşâhî, *Hâfıznâme*, II, 826; *Dîvân-ı Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî* (nşr. Muhammed Kazvînî-Kâsım Ganî), İntişârât-i Pûryâ, Tahran 1375 hş., s. 142; *Dîvân-ı Hâce Şemsuddîn Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî* (tsh. Seyyid Ali Muhammed Refî'î), İntişârât-i Stâregân, Tahran 1372 hş., s. 389; Berzeger Hâligî, Muhammed Rızâ, *Şâh-ı Nebât-ı Hâfız*, İntişârât-i Zevvâr, Tahran 1382 hş., s. 613-614; Hamîdiyân, Sa'îd, *Şerh-i Şovk (Şerh ve Tahlîl-i Eş'âr-i Hâfız)*, Neşr-i Katre, Tahran 1391 hş., IV, 613-614.

Not: Ebul-Kâsım İncû-yi Şîrâzî'nin neşrettiği Hâfız Divanı'nda mevcut gazelin bazı kelimelerinde ve beyitlerin sırasında farklılık vardır. Bkz: *Dîvân-ı Hâce Hâfız-ı Şîrâzî* (tsh. Ebul-Kâsım İncû-yi Şîrâzî), İntişârât-i Câvidân, Tahran 1367 hş., s. 133.

¹⁹ Hurremşâhî, Bahâuddin, *Hâfıznâme*, Tahran 1366 hş., II, 826-827; *Dîvân-ı Hâce Hâfız-ı Şîrâzî* (tsh. Ebul-Kâsım İncû-yi Şîrâzî), İntişârât-i Câvidân, Tahran 1367 hş., s. 133.

²⁰ *Dîvân-ı Hâce Hâfız-ı Şîrâzî* (tsh. Ebul-Kâsım İncû-yi Şîrâzî), İntişârât-i Câvidân, Tahran 1367 hş., s. 133.

İnsan, korku ve ümit arasında yaşamalı; ancak ümidi korkusunun önüne geçmelidir. Allah Teâlâ, yarattığı insanı korkuyla, açlıkla, mallarından, bedeninden ve ürünlerinden azaltarak, sevdiklerini ellerinden alarak imtihan eder; onların bu durum karşısında sabretmesini öğütler. Sabrederse, “sabreden derviş mutluluğa ermiş” atasözünde olduğu gibi, eninde sonunda mutluluğa erecek, arzusuna kavuşacaktır. Hâfız da ilk beyitten itibaren bu hususlara işaret eder ve insanoğlunun üzülmemesini öğütler.

Yusuf kayboluştu; sonunda Kenan ülkesine dönmese de babası Yakup ile buluşmuşlar, hasret ve üzüntü sevince, hüznler kulübesi gül bahçesine dönüşmüştü. Hâfız, bu daha önce yaşanmış bu olayı örnek vererek, gam çeken, üzülen kişiye veya kendisine nasihatler eder, kötümser olmasını, durumunun iyileşeceğini, perişanlığının sona ereceğini, başının sakinleşeceğini söyler. Ömrü olursa, er ya da geç baharda, gül bahçesinde güllerine kavuşacaktır. Felek, insanın arzusuna uygun devran etmese de bu devran her zaman aynı kalmaz, üzülmemelidir.

İnsan gaybın sırrını bilemez; onun için başına gelen olumsuz şeylerden dolayı ümitsizliğe kapılmamalıdır; perde arkasında ne olduğunu biz bilemeyiz; her şeyde bir hayır vardır, onun için üzülmemek gerekir.

Yokluk seli varlık evini söküp götürebilir; tedbirli olmalı, kendisine kaptanlık edecek peygamberleri, onları bulamazsa, onların yerine geçecek veli kulları bulup onlarla arkadaşlık etmelidir; kaptan Nuh oldu mu, tufandan korkmamalıdır artık.

Tabi ki insanoğlunun bir hedefi olmalıdır; bu da sevgiliye kavuşmaktır. Sevgiliye giden yollar çok tehlikeli, çok uzak olabilir; onun uğrunda dere tepe demeden çölleri kat etmeli; eşkıyadan, rakibin baskısından, yırtıcı ve vahşî hiçbir varlıktan korkmamalıdır; çünkü sonu olamayan hiçbir yol yoktur. Hâlden hâle sokan, her şeyi evirip çeviren Allah, hâlimizi bilir. Böyle bir durumda, yoksulluk köşesinde, karanlık gecelerin yalnızlığında, insanın virdi dua ve *Kur’ân* dersi oldu mu üzülmemelidir; çünkü tek yâr ve yardımcı Allah’tır; Allah herkese yeter.

یوسف گم گشته بازآید به کنعان غم مخور

کلبهٔ احزان شود روزی گلستان غم مخور

ای دل غمدیده حالت به شود دل بد مکن

وین سر شوریده باز آید به سامان غم مخور
گر بهار عمر باشد باز بر تخت چمن
چتر گل در سر کشی ای مرغ خوشخوان غم مخور
دور گردون گر دو روزی بر مراد ما نرفت
دائما یکسان نباشد حال دوران غم مخور
هان مشو نومید چون واقف نه‌ای از سرّ غیب
باشد اندر پرده بازیهای پنهان غم مخور
ای دل ار سیل فنا بنیاد هستی بر کند
چون تو را نوح است کشتیبان ز طوفان غم مخور
در بیابان گر به شوق کعبه خواهی زد قدم
سرزنشها گر کند خار مگیلان غم مخور
گر چه منزل بس خطرناک است و مقصد بس بعید
هیچ راهی نیست کآن را نیست پایان غم مخور
حال ما در فرقت جانان و ابرام رقیب
جمله می‌داند خدای حال گردان غم مخور
حافظا در کنج فقر و خلوت شبهای تار
تا بود وردت دعا و درس قرآن غم مخور

Döner kaybolan Yusuf Kenan'a, üzülme.

Hüzünler kulübesi gül bahçesi olur bir gün, üzülme.

Ey gam çeken gönül, iyileşir durumun, kötümser olma;

Geçer bu perişanlığın, sakinleşir başın, üzülme.

*Gelirse ömrün baharı, yine çimenlik tahtında
Gülden şemsiye çekersin başına, ey güzel sesli bülbül, üzülme.*

*Dönme de felek bizim muradımızca bir iki gün,
Her zaman aynı kalmaz bu devran, üzülme.*

*Sakın ümitsiz olma, bilemezsin gaybın sırrını;
Perde arkasında olur gizli oyunlar, üzülme.*

*Ey gönül, söküp götürürse de yokluk seli varlık evini,
Kaptanın Nuh oldu mu, tufandan korkma, üzülme.*

*Çölde Kâbe aşkıyla yürüyeceksen eğer,
Paylasa da seni muğlân dikenini, üzülme.*

*Konak çok tehlikeli, hedef çok uzak olsa da
Sonu olmayan hiçbir yol yoktur, üzülme.*

*Sevgilinin ayrılığında, rakibin baskısında, hâlimizi
Bilir tamamen halden hale sokan Allah, üzülme.*

*Hâfız! Yoksulluk köşesinde, karanlık gecelerin yalnızlığında
Virdin dua ve Kur'ân dersi oldukça, üzülme.*

CİHÂN MELİK HÂTUN

Selmân-ı Sâvecî, Hâfız-ı Şîrâzî, Ubeyd-i Zâkânî ve Sultan Ahmed Celâyir ile çağdaş olup zarif ve zevkli; şiire ve şairliğe son derece âşık bir kadındır. Özellikle gazel söylemede beceriklidir. Şah Şeyh Ebû İshak'ın (744-758/1343-1356) büyük kardeşi Şah Mesûd İncü'nun (ö. 743/1342) kızıdır. Amcası Şah Şeyh Ebû İshak'ın nedimi Emînuddîn Cehrumî ile evlenmiştir. Şiirde "Cihân" mahlasını kullanmıştır.

Babası Celâleddin Mesûd Şah, Mahmud Şah İncu'nun büyük oğludur. Annesi, Hâce Reşîduddin Fazlullah'ın kızı veya torunu veyahut Gıyâsuddîn Muhammed Vezir'in'in kızkardeşi veya kızıdır. Cihân Melik, babasının hükümeti zamanında ve onun ölümünden sonra amcası Şah Şeyh Ebû İshak'ın himayesi altında bir şehzade hanım gibi yetişmiş ve zamanın ilimleri yanında edebiyatla da tanışmıştır.

Amcasının vefatından sonra Emir Mübârizüddin ve Muzafferîler'in Şiraz'a hâkim oldukları dönemde çok sıkıntı çekmiştir. Hâfız gibi Şah Şücâ'a ümit bağlamış ve onun hakkında birçok methiye söylemiştir. Ayrıca Üveys-i İlkânî'nin oğlu Sultan Ahmed Bahadır Han'ı da medhetmiştir. Bir rivayete göre divanını Sultan Ahmed'e veya Şah Şücâ'a hediye etmiştir.

Cihân Melik'in doğum ve ölüm tarihleri tam olarak belli değildir; ancak denilebilir ki 725 (1324) veya daha sonraki bir yılda doğmuş ve 784 (1382) veya daha sonraki bir yılda vefat etmiştir. Zira babasının annesiyle evliliğini 725 (1324) yılı veya ondan bir müddet sonra yazmışlardır; ayrıca Cihân Melik, yukarıda da ifade edildiği gibi 784 (1382) yılında tahta geçen İlkanlı Ahmed Bahadır Han'ı da aşağıda birkaç beytine yer verilen 27 beyitlik bir kasideyle²¹ methetmiştir:

آمد نسیم و بوی او آورد سوی من
بادا فدای جان نسیم تو جان و تن

وه وه چه گویمت که چه خندان و شاد داشت
ما را نسیم وصل او یس از سوی قرن...

خورشید آسمان بزرگی مغیث دین
مهر سپهر مردمی و شاه پیلتن

احمد بهادر آنکه ز تأیید عدل او

²¹ *Dîvân-ı Kâmil-i Cihân Melik Hâtun* (haz. Pûrenduht Kâşânîrâd-Kâmil Ahmednejâd), Zuvvâr Yayınları, Tahran 1374 hş., s. 6-7.

هر تیر را اساس محبت سوی مجن

*Nesim yeli geldi ve onun kokusunu getirdi bana
Feda olsun bu can ve beden senin nesiminin canına.*

*Barekallah ne diyeyim sana, ne kadar mutlu ve mesut idi,
Nesim yeli bize Karen'den gelen Üveys'in vuslatı gibiydi...*

*Büyük gökyüzünün güneşi, dinin yardımcısı,
Cömertlik göğünün güneşi, fil bedenli (Cihân) padişahı,*

*Ahmed Bahadır ki onun adaletinin gücünden
Sipere doğru gider her ok, temeli muhabbetten.*

Cihân Melik, Ubeyd-i Zâkânî (ö. 772/1370) ile çağdaş olup onunla şiirsel münazaralar ve müşaareler²² yapmışlardır. Her iki şair, aynı zaman ve mekânda yaşamışlardır. Cihân Melik'in gazelleri daha çok Sa'dî'nin gazelleri tarzındadır; ancak çağdaşları Hâcû ve Hâfız'ın tarzlarından da bir şeyler almıştır. Cihân Melik, Hâfız ile görüşmüştür; onun birçok şiiri Hâfız'ın şiirine benzemektedir. Elbette onların şiirindeki etkileme ve etkilene, Sa'dî'nin şiirinin Cihân Melik'in şiirine etkisi ölçüsünde değildir.²³

CİHÂN MELİK HÂTUN'UN GAZELLERİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Cihân Melik'in, Şemseddin Cüveynî'nin «غم مخور» (üzülme) redifli gazeliyle aynı vezin ve kafiye iki gazeli vardır.²⁴ Ancak «غم مخور» redifli ilk gazeli Hâfız mı önce söyledi yoksa Cihân Melik mi, bu belli değildir. Her iki şair de muhtemelen Şemseddin Cüveynî'nin veya ona nazire olarak Selmân-ı Sâvecî'nin yazmış olduğu gazele nazire söylemişler veya her üç

²² Müşaare: Karşılıklı şiir söyleme; bir şairinin manzum eserine diğer bir şairin aynı vezin ve kafiye nazire yazmasıdır.

²³ *Dîvân-ı Kâmil-i Cihân Melik Hâtun*, s. Yek-Deh (Bir-On); 281-282; Safâ, Zebihullah, *Târîh-i Edebiyyât der İran*, Tahran 1374 hş., II, 182; Esedî, Zehra, "Bânû-yi Gazel-i Fârsî der Asr-i Hâfız", *Ferheng*, Tahran, Bahar 1385 hş., S. 57, s. 1-3; Ali Mîrensârî, "Cihan Melik Hâtun", *Dâiretu'l-meârif-i Bozorg-i İslâmî*, XIX, 50-51 (<https://cgie.org.ir/fa/3358>'den nakil).

²⁴ *Dîvân-ı Kâmil-i Cihân Melik Hâtun*, s. 281-282.

şair aynı şiir meclisinde bulunup Cüveynî'nin şiirine irticalen cevap vermişlerdir.

Cihân Melik'in ilk gazelinin makta beyti içerik olarak Cüveynî'nin altıncı beyti ile benzerlik gösterir. Cihân Melik'in bu gazeli, vezin, kafiye ve redif olarak Hâfız'ın gazeliyle aynıdır; ancak içerik, hayal ve benzerlik açısından farklıdır.

Cihân Melik'in ilk gazeli de korku ve ümit arasındaki insanın ümit yönünün ağır basmasını, insanın imtihan edildiğini, bu hususta sabretmesi gerektiğini öğütler niteliktedir. Cihân Melik, gazelin başında hasta ve dertli olan, sevgilinin ayrılığında şaşkın, yâri görmek için sabırsızlanan muhatabını veya kendisini teselli eder; sevgiliye kavuşacağı günün geleceğini, mutlu olacağını, feleğin cefasının sona ereceğini söyler. Sonra bül-büle, kendine veya muhatabına seslenerek güle kavuşmak için bir an bile susmamasını, bahçede feryadı figan etmesini, bahçivandan korkmamasını öğütler. Gül yanaklı güzelden uzak kalanın, ayrılık dikenine esir olacağını söyler. Sözü tekrar gönle, kendine veya muhatabına döndürür; ayrılık dikenine esir oldum diye korkmamasını, gülün bir gün bahçeye geleceğini, kendisini gizlemeyeceğini anlatır. Her gecenin bir sabahı olduğu gibi ayrılık gecesinin de vuslat sabahı vardır. "İskender gibi daha ne kadar dolaşacaksın dünyanın etrafını? Hızır nasıl tattıysa hayat suyunu, [tadarsın sen de] üzülme" diyerek kendisinin veya muhatabının ergeç sevgilisine kavuşacağını yineler.

Cihân Melik'in divanındaki ikinci gazel, Hâfız'ın gazeline daha fazla benzemektedir. Matla beyti, Hâfız'ın dördüncü beyti, üçüncü beyti Hâfız'ın matla beyti, -hatta beytin ilk mısraı, Hâfız'ın matla beytinin ilk mısraı ile aynıdır-; beşinci beyti, Hâfız'ın yedinci beytiyle, sekizinci beyti de Hâfız'ın üçüncü beytiyle, makta beyti de yine Hâfız'ın makta beytiyle ortak yönlere, ortak düşüncelere sahiptir. Benzer mazmunlar kullanılmıştır: Yakup, hüznler kulübesi, kaybolmuş Yusuf'un Kenan'a dönmesi, Kâbe, muğîlan diken, gül, bül-bül, felek, cefa, dünyanın durumlarının değişmesi, bu devranın her zaman aynı kalmaması... Gazelin dördüncü beyti, Cüveynî'nin beşinci beytiyle, makta beyti de Cüveynî'nin ikinci beytiyle benzerlik gösterir: Allah'ın rahmetinden, lütfu ihsanından ümidi kesmemek, onun devrinin kötülüğü, dünya işinden bıkip usanmak, şaşkınlığın son bulması; zamanın, hayatın düzene girmesi...

Cihân Melik, ilk gazelinde olduğu gibi kendisinin veya muhatabının feleğin cefası, dünya tufanının aşk ateşine atması, hüznler kulübesinde hüznlere gark olması, şerefının yerle bir olması gibi bazı şeylerle imtihan edildiğini, buna karşı sabırlı ve dayanıklı olmasını, üzülmemesi öğütler; dünyanın durumlarının değişeceğini, kaybolmuş Yusuf Kenan'a döndüğü gibi mutlu günlerin tekrar geleceğini, bunun yakın olduğunu, Tanrı'nın lütfundan ve rahmetinden ümit kesilmemesini; korku ve ümit arasında ümitli olanların, ümidi ağır basanların arzularına kavuşacaklarını, bu nedenle üzülmemesini salık verir. Tabidir ki bu yolda Maksat Kâbe'si gibi bir hedefi olmalı insanın. Bu hedefe ulaşırken muğîlan dikeninin acısı gibi daha başka birçok tehlikelerle yüz yüze kalacaktır; buna razı olması, üzülmemesi gerekir; zira gülünü seven dikenine katlanır. Sevginin derdi dermandan daha iyidir; sabretmek gerekir. Gerçi gönül derdinin dermanı yoktur, ama yine de üzülmemelidir.

Dünyanın işine güvenilmez; her zaman isteğimize göre devran etmez. Her şeye rağmen mutlu olmak gerekir; elbet bir gün su akarsu yatağına gelecek, işler rayına oturacaktır; sabretmek gerekir. Bülbül sesi duymak istiyorsak, karga sesine sabretmeliyiz; sabredersek, bülbül yine gelir gül bahçesine.

Şair son beytinde tecrid sanatıyla hem kendine hem de muhatabına seslenir; uzun süre dünya işinden bıkip usanmanın yersiz olduğunu; hayatın eninde sonunda düzene gireceğini hatırlatır, üzülmemesini yineler.

ای دل پردرد بر امید درمان غم مخور
در رسد تشریف روز وصل جانان غم مخور

ای دل آشفته در هجران آن آرام جان
در جهان سرگشته شو از بهر سامان غم مخور

گر شکيبا نيستی ای دیده، از دیدار یار
گر بدوزد هر زمان چشمت به پیکان غم مخور

چون نیی واقف بر اسرار ضمیر روزگار
عاقبت خواهد گذشت این جور دوران غم مخور

بلبلا در هجر روی گل مشو یک دم خموش
شور در باغ افکن و از باغبانان غم مخور

هر که ما را دور کرد از صحبت آن گل عذار
هم شود روزی اسیر خار هجران غم مخور

ای دل ار گشتی اسیر خار هجران باک نیست
ناگهان روزی درآید گل به بستان غم مخور

نوعروس خوشدلی در پرده اندوه هجر
بیش از این از ما ندارد روی پنهان غم مخور

از شب هجران برآید عاقبت صبح وصال
سر ز مشرق بر کند خورشید تابان غم مخور

چون سکندر چند گردی در طلب گرد جهان
خضر چون خواهد چشیدن آب حیوان غم مخور^{۲۵}

*Ey dertli gönül! Derman ümidi için üzülme.
Sevgiliye kavuşacağın gün gelir, üzülme.*

*Ey perişan gönül! O cana huzur verenin ayrılığında
Dünyada derbeder ol; rahat için, huzur için üzülme.*

*Yârin yüzüne [bakmaya] dayanamıyorsan ey göz,
Gözün, oklara baksa da her zaman, üzülme.*

*Dünyanın içindeki sırlara vakıf değilsin de
Bu devranın cefası eninde sonunda bitecektir, üzülme.*

²⁵ *Dîvân-ı Kâmil-i Cihân Melik Hâtun*, s. 281-282.

*Ey bülbül! Gülün yüzünün ayrılığında bir an bile susma;
Bahçede feryadı figan et, bahçıvanlardan dolayı üzülme.*

*Bizi o gül yanaklımın sohbetinden uzaklaştıran,
Elbet bir gün ayrılık dikenine esir olur, üzülme.*

*Ey gönül! Eğer ayrılık dikenine esir olduysan, korkma;
Ansızın, bir gün giriverir gül gül bahçesine, üzülme.*

*Ayrılık gamının perdesinde mutlu bir yeni gelin,
Yüzünü bundan daha fazla gizlemez bizden, üzülme.*

*Er geç ayrılık gecesinden çıkar vuslat sabahı,
Doğudan baş çıkarır parlayan güneş, üzülme.*

*İskender gibi daha ne kadar dolaşacaksın dünyanın etrafını?
Hızır nasıl tattıysa hayat suyunu, [tadarsın sen de] üzülme.*

ای دل ار سرگشته‌ای از جور دوران غم مخور
باشد احوال جهان افتان و خیزان غم مخور

تندباد چرخ چون در آتش عشقت فکند
آبرویت گر شود با خاک یکسان غم مخور

گر چه چون یعقوب گشتی ساکن بیت الحزن
یوسف گم گشته باز آید به کنعان غم مخور

در طلب باش و مباش از لطف یزدان نا امید
هم به آمیدی رسند امیدواران غم مخور

کعبهٔ مقصود خواهی رو متاب از بادیه
دل بنه بر درد از خار مغیلان غم مخور

درد او بهتر ز درمان است بنشین صبر کن
درد دل را گر نیابی هیچ درمان غم مخور

اعتمادی نیست بر کار جهان خرسند باش
آب باز آید به جوی رفته، ای جان غم مخور

باغبانا صبر کن با زحمت زاغان بساز
بلبل شوریده باز آید به بستان غم مخور

ای جهان تا کی دل از کار جهان داری ملول
روزگارت عاقبت گردد به سامان غم مخور^{۲۶}

*Ey gönül! Eğer şaşırmuşsan feleğin cefasından, üzülme;
Dünyanın durumları [değişir], bir iner bir çıkar, üzülme.*

*Dünya tufanı aşk ateşine attıysa da seni,
Şerefın yerle yeksan olduysa da üzülme.*

*Gerçi Yakup gibi hüznler kulübesini mesken tutmuşsun; ama
[Hüzünlenme]; kaybolmuş Yusuf yine döner Kenan'a, üzülme.*

*İste, Tanrı'nın lütfu ihsanından ümidini kesme;
Ümitli olanlar elbet ulaşırlar ümitlerine, üzülme.*

Maksat Kâbe'sini istersen, yüz çevirme çölden;

²⁶ *Dîvân-ı Kâmil-i Cihân Melik Hâtun*, s. 282.

Razı ol muğilan dikeninin acısına, ondan üzülmeye.

*Onun derdi dermandan daha iyidir, otur, sabret;
Gönül derdine hiçbir derman bulmasan da üzülmeye.*

*Güvenilmez dünyanın işine; mutlu ol, mesut ol;
Su yine gelir akarsu yatağına ey can, üzülmeye.*

*Ey bahçevan! Sabret, kargaların zahmetine alış,
Şaşkın bülbül yine gelir gül bahçesine, üzülmeye.*

*Ey Cihân! Daha ne kadar dünya işinden bizar olacaksın?
Hayatın eninde donunda düzene girer, üzülmeye.*

SULTAN AHMED CELÂYİR

Moğol ırkına bağlı İlkanîler/Celâyirîler kabilesinden Şeyh Uveys'in oğludur. Dedesi Şeyh Hasan-ı Bozorg, nenesi Dilşâd Hâtun'dur.

Şeyh Hasan-ı Bozorg Hülâgu Han'ın komutanlarından olup 736'da (1335) veya 740'da (1340) Celâyiroğulları devletini kurmuştur. Sultan Ahmed, bir beytinde dedesi, nenesi ve babasını anar:

بنده مجرم تو احمد ويس
يادگار حسن ابا دلشاد

*Senin suçlu kulun, Veyis oğlu Ahmed,
Hasan ile Dilşâd'ın hatırası.²⁷*

Sultan Ahmed, muhtemelen 769 (1356) yılında doğmuştur. Hükümdar çocuğu olduğu için sarayda yetişmiş ve iyi bir eğitim almıştır. Farsça, Arapça ve Türkçe şiirler söyleyen, sanatkâr, sanatsever, hoş mizaçlı, tasvir

²⁷ Değirmençay, Veyis, *Sultan Ahmed Celâyir, Kitâbu Levâmi'î'l-enoâr* (Yedinci Diwan), Erzurum 2001, s. 21.

ve tezhipte, ok atmada, kakmacılıkta, hat sanatında ve musiki ilminde usta bir hükümdardır.

Sultan Ahmed, büyük kardeşi Sultan Hüseyin'in saltanatı sırasında Basra valisi olmuş, 11 Safer 784 (26 Nisan 1382) yılında Tebriz'de ağabeyini öldürerek Celâyroğulları tahtına oturmuştur. 813 (1410) yılında Kara Yusuf ile yaptığı savaşta yenilmiş ve bir müddet sonra öldürülmüştür.

Rûdekî (ö. 329/940), Unsurî (ö. 431/1040), Enverî (ö. 538/1187), Nizâmî (ö. 610/1214), Sa'dî (ö. 691/1292) ve Evhadî (ö. 738/1337) gibi şairleri örnek almış; şiirleriyle övünmüş, Sa'dî gibi güzel şiirler söylediğini ve hatta ondan ve Selmân'dan daha üstün olduğunu söyleyecek kadar ileri gitmiştir. Şiirlerinin yer aldığı yedi adet divanı vardır.

Babası gibi şiire ilgi duymuş, şairleri gözetmiştir. Sarayında babasını yetiştiren ve hükümdarlığı sırasında saray şairi de olan Selman-ı Sâvecî'nin yanında, Ubeyd-i Zâkânî, Nâsır-ı Buhârâyî, Assâr-ı Tebrîzî gibi büyük şairleri barındırıp himaye etmiştir. Hatta Hâfız-ı Şîrâzî'yi birkaç defa Bağdat'a davet etmiş, Hâfız bazı sebeplerden dolayı Bağdat'a gelememiş, ancak onun için aşağıda matla ve makta beyitleri verilen 8 ve 10 beyitlik iki gazel yazıp Bağdat'a göndermiştir:²⁸

کلک مشکین تو روزی که ز ما یاد کند

ببرد اجر دو صد بنده که آزاد کند...

ره نبردیم به مقصود خود اندر شیراز

خرم آن روز که حافظ ره بغداد کند

Bizi hatırladığı gün senin mis kokulu kalemin,

Nail olur ecrine azat ettiği iki yüz kölenin...

Şiraz'da kendi amacıma nail olamadım [bugün].

²⁸ Değirmençay, Veyis, *Kitâbu'l-garbiyyât (Altıncı Divan)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2000, s. 2-13; 26-50; *Divân-ı Hâce Şemsuddin Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî* (nşr. Muhammed Kazvînî-Kâsım Ganî), s. 109, 258; Hâfız, Şemsuddin Muhammed, *Divân-ı Hâfız* (tsh. Seyyid Ali Muhammed Ref'î), s. 323, 612; Berzegez Hâligî, Muhammed Rızâ, *Şâh-ı Nebât-ı Hâfız*, s. 471, 1041-1042.

Ne güzel Hâfız'ın Bağdat'ın yolunu tuttuğu gün.

احمد الله على معذلة السلطان
احمد شيخ اويس حسن ايلخانى...

ای نسیم سحری خاک در یار بیار
که کند حافظ از او دیده دل نورانی

*Allah'a hamd ederim sultanın adaleti için
İlhanlı Hasan oğlu Şeyh Uveys oğlu Ahmed [için]...*

*Ey seher yeli! Yârin eşiğinin toprağını getir de
Hâfız aydınlatsın onunla kalp gözünü [kendini de].*

Sultan Ahmed de Hâfız'ın iki gazeline karşılık 10 beyitlik bir gazelle cevap vermiştir. Gazelin ilk ve son beyitleri:²⁹

یار برفتم ز دست نیم شبان نیم مست
در پی او می روم تا در آن بت پرست ...

حافظ دین شمس دین کاشف علم مبین
سالک راه یقین مست صباح الست

Sevgili! Gece yarısı, yarı sarhoş bir halde geçmişim kendimden;

O putatapanın eşiğine kadar koşuyorum onun peşinden...

Dinin Hâfız'ı, dinin güneşi (Şemsüddin), ilm-i mübînin kâşifi,

²⁹ Değirmençay, *Kitâbu'l-garbiyyât (Altıncı Divan)*, s. 2-13; 41-42; Armutlu, Sadık, *Sultan Ahmed Celâyir, Hayatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1990, s. 76-77 (Çalışmada ilk mısra *حافظ دین شمس دین کاشف هنر مبین* şeklinde olup tarafımızdan düzeltilmiştir).

Kesin bilgi yolunun yolcusu, elest şarabının sarhoşu, mesti.

SULTAN AHMED'İN GAZELİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Sultan Ahmed, muhtemelen Cihân Melik Hatun'un «غم مخور» (üzülme) redifli ilk şiirine nazire olarak, aynı vezin (üç tefileli), aynı kafiye ve redifte 6 beyitlik bir gazel³⁰ söylemiştir. Zira Ahmed'in gazeli, Cihân Melik'in ilk gazeliyle konu, içerek ve kullanılan mazmunlar bakımından birbirine çok benzemektedir: Sevgilinin ayrılığı, yara, dert, keder, bülbül, bahçivandan korkmamak, gizlenmek...

Sultan Ahmed de gazelinde bir tür kendini veya başkalarını teselli ve teskin eder. Ancak onun şiiri diğer şairlerin şiiri kadar edebî ve etkileyici değildir.

Şair, işleri yolunda gitmeyen, çıkmazda olan, yaralanmış ve kavuşma hasreti çekenleri veya kendilerini teselli eder. İşlerin düzene gireceğini, bitmez denilen yolun sona ereceğini; her yaranın, her derdin bir ilacı olduğunu, hep ayrılık olmayacağını, sevenin sevgilisine kavuşacağını söyler, üzülmemeyi öğütler. Sevgilinin yüzünün ışığı aydan ve güneşten daha parlak ve daha aydınlıktır; onunla yol alınır. Gönül sırrını gizlemek zordur; insan ne kadar gizlemeye çalışırsa çalışsın gizleyemez; yüzüne yansır, üzülmemek gerekir.

Bu uzun ve çetin yolda insan erlerin eteğini tutmalıdır; böyle oldu mu vezirden, emirden ve sultandan, hiç kimseden korkmaz, çekinmez. Artık vuslat bahçesine girip gül toplayabilir; bahçıvanlardan korkup üzülmesine gerek yoktur.

کار ما آید به سامان غم مخور

راه ما آید به پایان غم مخور

گر بود مرهم ز پیکان غم مدار

ور بود وصلش ز هجران غم مخور

³⁰ Değirmençay, *Kitâbu'l-garbiyyât (Altıncı Divan)*, s. 42; 52-53 (Metin Kısmı).

پرتوان عکس رویش را ببین
از مه و خورشید تابان غم مخور

جهد کردی راز دل پنهان کنی
آشکارا گشت پنهان غم مخور

چون گرفتی دامن مردان به چنگ
از وزیر و میر و سلطان غم مخور

احمدا در رو به بستان وصال
گل بچین از باغبانان غم مخور

Bizim işimiz düzene girer, üzülme.

Bizim yolumuz sona erer, üzülme.

Merhem varsa, oktan mahzun olma,

Kaouşma varsa, ayrılıktan üzülme.

Onun yüzünün yansıyan ışıklarına bak;

Parlayan aydan ve güneşten üzülme.

Gönül sırrını gizlemeye çalıştın, ama

Aşikâr oldu gizli [sır], üzülme.

Erlerin eteğini tuttun mu elinle

Vezirden, emirden, sultandan üzülme.

Ey Ahmed! Gir vuslat bahçesine,

Gül topla, bahçıvanlardan üzülme.

İMÂDÜDDİN NESİMÎ

Farklı ad, lakap ve mahlaslarla anılan şairin adı İmâdüddin, mahlası Nesîmî, künyesi Ebu'l-fazl'dır.

Doğum ve ölüm tarihi ve yeri hakkında farklı rivayetler vardır. XIV. yüzyılın ikinci yarısı ile XV. yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış ve 820'de (1417) veya daha sonraki bir yılda Halep'te derisi yüzülerek öldürülmüştür.

Nesîmî, Türkçe, Farsça ve Arapça üç ayrı dilde divanı olan büyük ve güçlü bir şairdir. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılmaktadır.

Nesîmî'nin hayatındaki en önemli olay, Fazlullah-ı Hurûfî³¹ ile buluşmasıdır. O, Fazlullah'ın ortaya çıkardığı, yedi ana hat, yedi baba hat ve bunların hâl ve mahâl itibariyle çarpımından oluşan toplam yirmi sekiz veya Farsçadaki (p, ç, j, g) harflerinin eklenmesiyle ortaya çıkan otuz iki sayısını her türlü dinî prensipleri anlama ve ilâhî sırları çözmede yeterli bulmuş ve bu sayılarda *Kur'ân-ı Kerim*'in sırlarının çözüldüğüne inanmıştır. Büyük bir şevk ve heyecanla öğrendikleri şeyleri başkalarına da telkin etmeyi üzerine alıp Fazlullah'ın açığa vurmaktan çekindiği şeyleri açıkça söylemekten çekinmemiş; belağatı ve büyüleyici edebî üslubu ile dinleyenleri etkilemiştir. Hurûfî halifesi ve şeyhi olmuş, etrafında büyük bir mürit kitlesi oluşturmuş güçlü bir şairdir. Hz. Peygamber, Hz. Ali ve on iki imam hakkında birçok methiye söylemiştir. On iki imama, özellikle Hz. Ali ve on ikinci imam Mehdi'ye yani ona göre Fazlullah'a son derece bağlıdır. Hz. Ali'yi ve Fazlullah'ı sanki ilahlaştırmıştır.³²

³¹ Fazlullah-ı Hurûfî: 740'da (1340) Esterâbâd şehrinde doğmuştur. 775'de (1374) kendisine şer'î hükümleri tevil bilgisinin verildiğini, rüya yoluyla gerçeği bulduğunu iddia etmiş ve harfler ve hatlar yoluyla dinî emirleri tevil edip Hurûfîlik tarikatını kurmuştur. 788 (1386) yılında kurduğu bu tarikatı yaymaya başlamış; ancak fakihlerin, düşüncelerinin şeriata aykırı olduğunu bildirmeleri üzerine Miranşah'ın emriyle yakalanıp Alıncak Kalesi'nde hapsedilmiştir. Yargılama sonucunda Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim veya onun kadısı Bâyezid'in fetvasıyla 796 (1394) yılında öldürülmüştür (Gölpınarlı, Abdülbaki, *Hurûfîlik Metinleri Kataloğu*, Ankara 1973, s. 3-7; Aksu, Hüsamettin, "Fazlullah-ı Hurûfî", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 278).

³² Geniş bilgi için bkz. Değirmençay, Veyis, *İmâdüddin Nesîmî ve Farsça Divanı*, İstanbul 2013, s. XL-XLIII; Ayan, Hüseyin, *Nesîmî Divanı*, Ankara 1990.

Târîh-i Irak yazarının da dediği gibi, eğer Nesîmî'nin şiiri olmasaydı, Fazlullah ve onun fırkası kısa zamanda ortadan kalkardı.³³ Nesîmî'nin şiirinin Bektaşî ve Kâkâî adlı Hurûfi taraftarları arasındaki nüfuzu, divanının bu zümre arasında mukaddes kitap olmasına neden olmuştur.³⁴

Nesîmî, Attar (ö. 618/1221), Mevlâna Celâleddin (ö. 672/1273), Sa'dî-yi Şîrâzî (ö. 691/1291), Emir Hüsrev-i Dihlevî (ö. 725/1324) ve Hâfız-ı Şîrâzî'yi (ö. 792/1390) örnek almış, onlara nazire şiirler söylemiştir.

Penderî, Nesîmî'nin Farsça şiirlerinde orta bir şair olduğunu; teşbihler ve terkipler bakımından, kendinden önceki diğer şairlerden daha yeni bir söze sahip olmadığını; ancak öncükilerin teşbihleriyle Hurûfi düşünceleri arasındaki bağları ortaya çıkarmada, şiirinin kendine özgü bir yeniliğe sahip olduğunu; Hâfız'ın gazellerine nazire söylemeye çalıştığını, ancak hiçbir zaman onun sanatının zirvesine çıkamadığını ifade eder.³⁵

İmâdüddin Nesîmî'nin Gazeli ve Türkçe Çevirisi

Nesîmî'nin «غم مخور» redifli şiiri, Hâfız-ı Şîrâzî'nin gazeline nazire olup aynı vezin, kafiye ve redifte 32 beyitlik bir gazeldir.³⁶

Hâfız'ın gazelindeki birçok mazmun yanında, özellikle 8., 19. ve 31. beyitleri Hâfız'ın 4., 6. ve 7. beyitleriyle büyük oranda benzerlik göstermektedir; ancak Nesîmî, öğütler verip kendisini veya okuyucusunu teselli ve teskin etmekle birlikte, konu olarak tamamen kendi inancı olan Hurûfilik öğretilerine yer vermiş, Hurûfilik propagandası yapmış, mürşidi Fazlullah-ı Hurûfî'yi son derece yücelterek övmüştür.³⁷

Nesîmî, hemen ilk beyitte tevriyeli bir şekilde Hakk'ın Fazl'ına yaslanarak kurtuluş reçetesinin Hakk'ın Fazl'ında yani Fazlullah-ı Hurûfî'ye bağlanmakta olduğunu söyler. Ayrılık derdinden dolayı takatsiz kalan, hastalığa yakalanan Fazlullah'a bağlanır ve sabrederse, sevgilisine kavuşur, mutlu olur, iyileşir. Tanrı'nın Fazl'ı yani Fazlullah cömertlik eder,

³³ *Târîhu'l-Irak Beyn-i İhtilâleyn*, III, 48 (Penderî, a.g.e., s. 32'den nakil).

³⁴ *el-Kâkâiye fi't-Târîh*, s. 53-54, 67 ve 108 (Penderî, a.g.e., s. 32'den nakil).

³⁵ Penderî, a.g.e., s. 32.

³⁶ Penderî, a.g.e., s. 212-213 (157. gazel). Gazel, Rüstem Aliof'un hazırlayıp yayımladığı divanda yazma nüshadaki birkaç kelime tercihleri dışında 30 beyit olup 11. ve 22. beyitler eksiktir (Aliof, Rüstem, *Dîvân-ı Fârsî-yi Fazlullâh-ı Naîmî ve İmâduddîn Nesîmî-yi Şîrvânî*, İntişârât-ı Dunyâ, Tahran 1353 hş., s. s. 134-136).

³⁷ Penderî, a.g.e., s. 212-213 (157. gazel).

onun elinden tutar. Açmış gül yani sevgili olmadan çimenliğin yani dünyanın bir değeri olmaz; gonca geri geldi mi âlem gül bahçesine döner.

Nesîmî de önceki şairler gibi önce, ayrılık, sevgiliden uzak kalmak, feleğin kadehinden yüzlerce çeşit zehir içmek, günlerin perişan olması, sevgilinin dağınık zülfüne gönül bağlamak, sevgilinin gülen dudağı olmadığından geceleri gözyaşı dökmek, ağlayan göz, dünyanın birkaç gün isteginin tersine dönmesi, ezelde sevgilinin aşkı konusunda doğru söz vermek, yağmur gibi yağan ok, melâmet oku, sevgilinin şeklen görünmemesi, gözden kaybolması; dünyanın müminin zindanı³⁸ olması; şeytan ve iblis; amber kokulu zülfün kıvrımı; şeytanın eziyeti, feleğin sayısız zulmü ve kahrı; Ye'cüc'ün³⁹ fitnesiyle dünyanın tufanlarla dolup taşması ve benzeri mutsuzluk sebeplerini sıralar; daha sonra Fazlullah'a yaslanmak, ona bağlanmak, sabretmek; felek dönmektedir, hep zehir sunmaz, elbet birgün panzehir de sunar; sevgiliye kavuşma gününü görmek; dünya sürekli aynı şekilde dönmeyecektir; vuslat; aşkı sonsuza dek aynı söz ve anlaşma üzerindedir; Selsebil, Kevser ırmakları; Adn cennetleri, siyah gözlü huriler, yârin vuslatı ve yâre kavuşmak; âşıkların yağmur gibi yağın oktan, melâmet okundan korkmadıkları; sonsuz vuslat, sevgiliyle buluşma; zindan ebedî değildir; Hak Teâlâ'nın Fazl'ı ile isimleri öğrenmek, ism-i âzamı okumak; nesim rüzgârı sevgilinin amber kokulu zülfünden koku getirir; âşıkların canının muskası *Kur'ân'*dir; Rahmân'ın sonsuz rahmeti; Nuh ile birlikte gemide olmak gibi mutluluk vesilelerini bir bir sayar.

Nesîmî, yirminci beyitten itibaren ise sekiz beyitte konuyu tamamen değiştirir; dinî ve tasavvufî bir hale büründürür, mutluluğa götüren yolu anlatır: İnsan, *sevâdü'l-vech fi'd-dâreyn'*⁴⁰ yani fenâfillah makamını elde

³⁸ "Dünya müminin zindanıdır.": "Dünya müminin zindanıdır ve kâfirin cennetidir." (Hadis-i Şerif), İbn Mâce, Ebû 'Abdillah Muhammed, *Sünen* (nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdullah), İstanbul 1992, II, 1378.

³⁹ Ye'cüc: Ye'cüc ve Me'cüc, Yeryüzünde bozguncu bir toplumun adıdır. Kur'an'da Zülkarneyn iki seddin arasına varınca, oradaki halk ona, Ye'cüc ve Me'cüc'ün bozguncu bir toplum olduğunu, aralarına bir set yapmasını söylerler; o da bu seti yapar; fakat zamanı gelince bu set dümdüz olacaktır ve Ye'cüc ve Me'cüc dalga dalga dünyaya yayılacaklar ve sûrun üfürüleceği bildirilir (*Kur'an-ı Kerim*, 18 Kehf 94-100).

⁴⁰ *Sevâdü'l-vech fi'd-dâreyn'*: İki dünyada da yüzkarası, yüzü kara olmak demektir. Mutlak fena, hakiki fakr. Ne zahirde ne batında, ne dünyada ne de ahirette varlığından iz kalmayacak şekilde salikin tamamıyla Allah'ta fani yani yok olması. Hakiki fakr,

edince Kârun'un hazinesine, Süleyman'ın saltanatına sahip olur. *Sekâhum'* dan yani "Rableri onlara tertemiz bir içki içirir" den (*Kur'ân-ı Kerîm*, 76 İnsan 21) mârifet şarabını içtiği zaman, hayat suyu içen Hızır gibi olur. Hem de bir gün o şah sayesinde gönlünün muradına erer. Çünkü şah, fakirin ve zenginın gönüllerinin muradını verir. Nesîmî, öğütlerine devam eder; Hakk'ın katında malın ve mülkün fazla bir bekası olmadığını, kişinin malı, mülkü olmamışsa mutlu olması, fazla üzülmemesi gerektiğini söyler. Kişi, *Küntü kenzen mahfiyyen*⁴¹ yani "Gizli bir hazine idim" hazinesinin incisine sahip oldu mu üzülmemelidir. Her basiretsiz bunu anlayamaz. Kişi, ulûhiyet denizinin dalgıçlarından olduğun zaman denize girebilir; okyanus suyundan korkup üzülmemesine gerek yoktur. Dünyanın sûreti maden ocağı, mânası ise cevherdir. İnsan maden cevheri, mücevher uzmanı oldu mu, üzülmemelidir. Hırs, tamah ve şehvet dükkânının kapısını kapattığı zaman, bu ticaretten bir zerre bile zarar görmez.

Nesîmî, son dört beyitte konuyu yine tamamen değiştirir; sanki dinî ve tasavvufî alandan çıkarır ve gazel türünde çokça işlenen mecazî sevgili veya sözde mecazî, ama özde hakikî sevgilinin güzellik unsurlarını, onlarla ilgili âşığın yapması gerekenleri anlatır. Ona göre güzelin yüzü ve saç, âşığın imanı ve küfrüdür. Buna inandı mı âşık üzülmemelidir artık. Âşığın canının meskeni cennet bahçesi oldu mu, bir gün beden sarayı yıkılsa da üzülmemelidir. Âşık, canını ve başını onun zülfünün çevgenine top yapmalıdır; o güneşi istiyorsa, çevgenden dolayı üzülmemelidir. Nesîmî gibi Kâbe'ye gitmek istiyorsa, yolunun azığını gönül kanı yapmalı, dikeninden dolayı korkmamalı, üzülmemelidir.

Nesîmî, son beyitte sözü tekrar kendine veya başkalarına döndürür; son olarak söyleyeceğini söyler ve Allah'ın Fazl'ının yani Fazlullah'ın nazarının üzerinde olduğu kişiye, onun kelepçesinin veya zindanının hepten lütuf ve ihsan olacağını söyler ve üzülmemesini yineler.

sevâd-ı azam, esas yokluğa dönüş; "Fakr tam olunca, o Allah'tır." Tasavvufta fenâfillah makamı, yani Allah'ta yok olmaktır (Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2012, s. 314).

⁴¹ *Gizli bir hazine idim*: "Gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim; mahlûkatı yarattım; kendimi onlara tanıttım; onlar da beni tanıdılar." veya "Gizli bir hazine idim, bilinmeyi istedim; mahlûkatı yarattım; böylece onlar beni tanıdılar." (Hadis-i Kudsi olduğu rivayet edilir), Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ'*, Halep, ts., II, 191.

تکیه کن بر فضل حق ای دل ز هجران غم مخور
وصل یار آید شوی ز آن خرم ای جان غم مخور

گرچه جانسوزست درد هجر جانان صبر کن
کز وصال او رسی روزی به درمان غم مخور

بی گل خندان نماند دائم اطراف چمن
غنچه باز آید شود عالم گلستان غم مخور

گرچه از درد فراق ای جان ز پا افتاده‌ای
از کرم دستت بگیرد فضل یزدان غم مخور

گرچه خوردی هر دم از دست فلک صد گونه زهر
هم به تریاکی رسی زین چرخ گردان غم مخور

گر پریشان روزگاری بی سر زلف نگار
بسته‌ای دل را در آن زلف پریشان غم مخور

بی لب خندان او شبها شدی گر اشکبار
باز یابی روز وصل ای چشم گریان غم مخور

یک دو روزی دور اگر گردید بر عکس مراد
همچنین دائم نخواهد گشت دوران غم مخور

گرچه مشکل می نماید بر دل عاشق فراق
چون کند وصلش عنایت گردد آسان غم مخور

در ازل چون بسته‌ای با عشق او عهد درست
تا ابد عشقش بدان عهدست و پیمان غم مخور

سلسبیل و کوثر و جنات عدن و حور عین

وصل یارست آن چو حاصل کرده‌ای زان غم مخور

نیست از تیر ملامت عاشقان را ترس و باک
گر تو زایشانی یقین از تیرباران غم مخور

چون ترا با وصل جانان اتصالی سرمدی است
گر به صورت غایب است از دیده جانان غم مخور

چون به فضل حق تعالی عارف اسما شدی
اسم اعظم را بخوان از دیو و شیطان غم مخور

وقت آن آمد که بگشاید نسیم از روی لطف
نافه‌ای زان جعد زلف عنبرافشان غم مخور

گرچه رنجوری ز رنج دیو باشد خلق را
حرز جان عاشقان چون هست قرآن غم مخور

جور گردون گرچه بسیارست و قهرش بی شمار
رحمت رحمان چو بی حدّ است و پایان غم مخور

گر جهان از فتنهٔ یاجوج پرطوفان شود
چون تویی با نوح در کشتی ز طوفان غم مخور

چون سواد الوجه فی الدّارین حاصل کرده‌ای
گنج قارون داری و ملک سلیمان غم مخور

از سقّاهم چون شراب معرفت نوشیده‌ای
هستی آن خضری که نوشد آب حیوان غم مخور

هم رسی روزی به مقصود دل از شاهی که او

می دهد کام دل درویش و سلطان غم مخور

چون ندارد پیش حق چندان بقایی ملک و مال
گر نشد جمع آن ترا خوش باش و چندان غم مخور

کنت کنزا مخفیا ادراک هر بی دیده نیست
چون تو داری گوهر آن گنج پنهان غم مخور

چون ز غواصان دریای الوهیت شدی
در دل دریا شو و از آب عمان غم مخور

صورت و نقش جهان کان است و معنی گوهرش
چون تویی گوهرشناس ای گوهر کان غم مخور

چون در دگان حرص و آز و شهوت بسته‌ای
زین تجارت نیستت یک حبه خسران غم مخور

روی و موی آن نگار ایمان و کفر عاشق است
گر بدین آورده‌ای ای عاشق ایمان غم مخور

جان عاشق را چو مسکن روضه دارالبقاست
گر شود روزی سرای جسم ویران غم مخور

گوی چوگان سر زلفش کن ای دل جان و سر
میل آن خورشید اگر داری ز چوگان غم مخور

گر هوای کعبه داری در ره ای عاشق چو ما
زاد راحت خون دل کن وز مغیلان غم مخور

ای نسیمی با تو چون دارد نظر فضل اله
بند و زندانش همه لطف است و احسان غم مخور

*Hakk'ın Fazl'ına yaslan ey gönül, ayrılıktan üzülme.
Yâre kavuşursun, onunla mutlu olursun ey can, üzülme.*

*Sevgilinin ayrılık derdi can yakıcıdır, ama sabret;
Ona kavuştun mu bir gün, iyileşirsin, üzülme.*

*Açmış gül olmadan daim kalmaz çimenin etrafı;
Gonca geri gelir, âlem gül bahçesine döner, üzülme.*

*Gerçi ayrılık derdinden takatin kesilmiş; ama ey gönül,
Tanrı'nın Fazl'ı cömertlik eder, elinden tutar, üzülme.*

*Gerçi feleğin kadehinden her an yüzlerce çeşit zehir içtin; ama
Bu dönen gökyüzünden panzehire de kavuşursun, üzülme.*

*Eğer sevgilinin zülfünün ucu olmadan perişan ise günlerin,
O dağmık zülfe gönül bağlamışsındır, üzülme.*

*Onun gülen dudağı olmadığında gözyaşı döktüysen geceleri,
Ey ağlayan göz, ona kavuşma gününü tekrar bulursun, üzülme.*

*Dünya bir iki gün istediğinin tersine döndüyse eğer,
Dünya sürekli aynı şekilde dönmeyecektir, üzülme.*

*Gerçi ayrılık âşığın gönlünde zor görünür; ama
Vuslat ona yöneldiği zaman kolaylaşır, üzülme.*

*Ezelde onun aşkına karşı doğru dürüst söz verdiysen eğer,
Aşkı sonsuza dek aynı söz ve anlaşma üzerindedir, üzülme.*

*Selsebil, Keşer, Adn cennetleri ve siyah gözlü huriler,
Yârin vuslatıdır; onu elde ettin mi, ondan dolayı üzülme.*

*Âşıklar melâmet okundan korkmaz, endişe etmezler.
Sen onlardan isen kesin, yağmur gibi yağan oktan üzülme.*

*Senin sevgiliyle buluşman sonsuz vuslattır, kavuşmadır;
Sevgili şeklen görünmemiş, gözden kaybolmuşsa üzülme.*

*Gerçi peygamber dünya için müminin zindanı demiştir; ama
Bu zindan ebedî değildir; o yüzden zindandan dolayı üzülme.*

*Hak Teâlâ'nın Fazl'ıyla isimleri öğrendiğin zaman
İsm-i âzamu oku; şeytandan ve iblisten dolayı üzülme.*

*Geldi o zaman ki nesim rüzgârı lütfederek saçsın
Bir misk o amber kokulu zülfün kırırımından, üzülme.*

*Gerçi insanların üzüntüsü şeytanın eziyetindedir; ama
Âşıkların canının muskası Kur'ân oldu mu üzülme.*

*Gerçi feleğin zulmü çoktur, kahrı sayısızdır; ama
Rahmân'ın rahmeti de sonsuzdur, sınırsızdır; üzülme.*

*Dünya Ye'cüc'ün fitnesinden dolayı tufanlarla dolsa da
Sen, Nuh ile birlikte gemide isen, tufandan dolayı üzülme.*

*Sevâdü'l-vech fi'd-dâreyn'i elde ettiğin zaman,
Kârun'un hazinesine, Süleyman'ın saltanatına sahip olursun, üzülme.*

Sekâhum'dan⁴² mârifet şarabını içtiğin zaman

⁴² Onlara... içirir: "Üzerlerinde yeşil ince ipekli, parlak atlastan giysiler vardır; gü-
müşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir." (Kur'an-ı
Kerim, 76 İnsan 21).

Hayat suyu içen o Hızır'sındır sen, üzülme.

*Hem de bir gün o şah sayesinde gönlünün muradına erersin;
O, fakirin ve zenginin gönüllerinin muradını verir, üzülme.*

*Hakk'ın katında malın ve mülkün fazla bir bekası yoktur.
Eğer senin malın mülkün olmamışsa mutlu ol, fazla üzülme.*

*Küntü kenzen mahfiyyen'i her basiretsiz anlayamaz.
Sen o gizli hazinenin incisine sahip oldun mu üzülme.*

*Ulûhiyet denizinin dalgıçlarından olduğun zaman
Gir denize, okyanus suyundan korkup üzülme.*

*Dünyanın şekli, sûreti maden ocağı, mânası ise cevheridir.
Sen mücevher uzmanı oldun mu, ey maden cevheri, üzülme.*

*Hırs, tamah ve şehvet dükkânının kapısını kapattığın zaman
Bu ticaretten bir zerre zararın olmaz senin; üzülme.*

*O güzelin yüzü ve saçı, âşığın imanı ve küfrüdür.
Ey âşık, buna inanmışsan eğer, üzülme.*

*Âşığın canının meskeni cennet bahçesi oldu mu,
Beden sarayı yıkılsa da bir gün, üzülme.*

*Ey gönül! Canımı ve başımı onun zülfünün çevgenine top yap;
Eğer o güneşi istiyorsan, çevgenden dolayı üzülme.*

*Ey âşık! Eğer bizim gibi Kâbe'ye gitmek istiyorsan,
Yolunun azığını gönül kanı yap, dikeninden dolayı üzülme.*

*Ey Nesîmî! Allah'ın Fazl'ının nazarı senin üzerinde oldu mu,
Onun kelepçesi ve zindanı hepten lütuf ve ihsandır, üzülme.*

SÂİB-i TEBRİZİ

Sâib-i Tebrîzî: Mîrzâ Muhammed Ali b. Mîrzâ Abdîrrahîm Tebrîzî İsfahânî, 999'da (1591) Tebriz'de doğmuştur.

Babası Mirza Abdürrahim, Tebriz'in önde gelen tüccarlarından idi. Sâib çok küçük yaşta iken ailesi Safevî Hükümdarı I. Abbas'ın emriyle Tebriz'den İsfahan'a göç etti. Sâib, iyi bir eğitim aldı. Gençliğinde hacca gitti, dönüşte Osmanlı Devleti'nin bazı şehirlerini gezerek ülkesine geri döndü. Ancak kendisini çekemeyen bazı kimselerin Osmanlı sarayı ile ilişkisi olduğuna dair dedikodular çıkardığını haber alınca burada durmayarak Hindistan'a hareket etti (1034/1625). Yolda Herât ve Kâbil'e uğradı. Kâbil'de Nevvâb Zafer Han diye tanınan Mirza Ahsenullah'tan saygı gördü, onu metheden kasideler yazdı. Kâbil'e Leşker Han yönetici olarak tayin edilince Burhânîpûr'a dönen Zafer Han, Sâib'i de kendisiyle birlikte götürdü ve Şah Cihân'a takdim etti (1039/1629-30). Şah Cihân kendisini Müsteid Han unvanıyla taltif ederek binbaşı rütbesiyle maiyetine aldı. Sâib'in babası oğlunu almak üzere Ekberâbâd'a (Agra) geldiği sırada Keşmir'e tayin edilen Zafer Han onu da yanında götürdü. Sâib daha sonra babasıyla birlikte İsfahan'a döndü. Ardından Meşhed, Kum, Kazvin, Erdebil, Yezd ve Tebriz'de kaldı. Şah II. Abbas döneminde (1642-1667) onun gözdeleleri arasına girdi ve melikü's-suarâ unvanını aldı. Ancak Şah Süleyman'ın cülûsu münasebetiyle (1667) yazdığı kasidede kullandığı bir ifade yüzünden gözden düştü. 1081 (1670-71) veya 1087 (1676) yılında vefat etti ve İsfahan'da Sâib Tekkesi adını taşıyan türbesine defnedildi. Fars edebiyatında yeni bir ekol kurmuş ve Hint üslûbunun sayılı temsilcileri arasında yer almıştır. Farsça şiirlerinden oluşan Divanı vardır.⁴³

SÂİB-i TEBRİZİ'NİN GAZELİ VE TÜRKÇE ÇEVİRİSİ

Sâib-i Tebrîzî'nin de aynı vezin ve kafiyede «غم مخور» redifli on dört beyitlik bir gazeli⁴⁴ vardır. Sâib'in gazelini hangi şairin şiirini örnek alarak

⁴³ S. Cengiz Sadıkoğlu, "Sâib-i Tebrîzî", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 541-542.

⁴⁴ *Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî* (haz. Muhammed Kahraman), Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran 1368 hş., V, 2236; <https://ganjoor.net/saeb/divan-saeb/ghazal-kasa/sh4632>.

yazdığı belli değildir. Sâib, bu şiirinde hat «خط»⁴⁵ kelimesini yedi defa, gereğinden fazla kullandığı için şiir kendi güzelliğini ve çekiciliğini yitirmişdir.

Sâib de şiirinde sevgilinin; ayva tüyleri, lâl dudağı, insafsız kara gözleri, kâfir gamzesi, pervasız güzelliği, hat kervanı, hatt-ı muşkîni; hat kümesindeki güzelliğinin amansız ateşi ve zülfünün yağmalaması gibi sebep olduğu sonu gelmeyen gamların bir gün biteceğini; sevgilinin lâl [dudağ]ından ayva tüyelerinin yeşereceğini; Hızır nasıl hayat suyuyla suya doymuşsa âşığın da suya doyacağını, kara gözlerin insafa geleceğini, kâfir gamzesinin Müslüman olacağını; âlemin, hattın adaletiyle gül bahçesi olacağını; çene çukurunda mahpus gönlün dışarı çıkacağını; hatt-ı muşkînin, zülfün işine el atacağını ve sonu gelmeyen gamların sona ereceğini, hat kümesindeki güzelliğin amansız ateşinin, takatsiz gönülde gül bahçesi olacağını, hattın, gönlü zülfün yağmalamasından koruyacağını; yıkık, harabe ülkenin Büyük Mısır olacağını; gecenin içinde ümit sabahının gizli olduğunu ve yakanın açık yani tan yerinden doğacağını; eteğin kokusunun Mısır zindanında kalmayıp Kenan pirinin aklına düşeceğini; susuz kişinin gözünün, çiğ döken yanğından bağış denizine dalıp suya gark olacağını; söz yoluyla secdeye kapanmış karıncaya Süleyman'ın kendi eliyle taht vereceğini; alçak yeryüzünün ulu padişahın, kâmil insanın hizmetçisi olduğunu, kuyudan ve zindandan dolayı üzülmemek gerektiğini;

⁴⁵ Hat: Çizgi, yazı, el yazısı, güzel yazı, kalemin kâğıt üzerindeki izi, senet, satır, ulaşım sağlayan bir taşıtın uğradığı yerlerin bütünü, yol, iki nokta arasındaki ara, iki noktayı birbirine bağlayan şey, saf, sıra, kanal, hudut, sınır, biçim, sûre, âyet, mektup, hüküm, ferman, kader, alın yazısı; dudağın kenarında veya yanakta çıkan veya zülfe yakın olan tüy, ince tüy, ayva tüyü [Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 2000, s. 237-240; www.tdk.gov.tr; www.vajehyab.com; Afîfî, Rahîm, *Ferhengnâme-i Şi'r-i Fârsî I-III*, Tahran 1391 hş., I, 795-804].

Hat kelimesiyle sevgili söz konusu olunca daha çok ayva tüyü kastedilmiştir. Ayva tüyü yanak, yüz, dudak, çene, saç ve ben gibi güzellik unsurlarıyla beraber anılır. Kelimenin yazı anlamına gelmesinden dolayı yanak bir sayfa, tüyler de bu yanak sayfasına yazılmış türlü yazılar olarak telakki edilir. Yazı ile ilgili ferman, nakş, hatt-ı hümayun, sûre, âyet, mektup gibi benzetmelere konu olur. Ayva tüyünün güzeli, yeni çıkmaya başlamış olanıdır. Bundan dolayı yeniliği ve tazeliği dile getiren sebz, sebzâr, çemen, bahar, nev gibi kelimelerle tavsif edilmiştir (Kürşat Şamil Şahin, "Klâsik Türk Edebiyatında Sevgilinin Ayva Tüyü/Hat", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Güz 2012, C. 5, S.23, 387).

sahilin eteği geminin eline ulaştığı zaman, tufanın heyecanlı gözüne top-
rak atacağını, hatt-ı şebrenk yani güzelin yüzündeki yeşil tüyler gibi,
Sâib'in de onun suya doymuş dudağından, hayat suyunda sulara gark
olacağını söyler, üzülmemesi için kendisini ya da âşığı teselli ve teskin
eder.

سبزه خط می دمد از لعل جانان غم مخور
می شود سیراب خضر از آب حیوان غم مخور

بر سر انصاف خواهد آمد آن چشم سیاه
می شود آن غمزه کافر مسلمان غم مخور

حسن بی پروا به فکر عاشقان خواهد فتاد
می شود عالم ز عدل خط گلستان غم مخور

از نزول کاروان خط به منزلگاه حسن
دل برون می آید از چاه زنخدان غم مخور

خط مشکین می کند کوتاه دست زلف را
می رسد غمهای بی پایان به پایان غم مخور

آتش بی زینهار حسن در دوران خط
بر دل بیتاب خواهد شد گلستان غم مخور

خط حمایت می کند دل را ز دستانداز زلف
مصر اعظم می شود این ملک ویران غم مخور

صبح آمیدی که پنهان است در دلهای شب
می شود طالع از آن چاک گریبان غم مخور

بوی پیراهن نخواهد ماند در زندان مصر

خواهد افتادن به فکر پیرکنعان غم مخور
دیده لب تشنه از رخسار شبنم خیز او
غوطه خواهد خورد در دریای احسان غم مخور
از ره گفتار این مور به خاک افتاده را
می دهد مسند ز دست خود سلیمان غم مخور
گرد خواری پیش خیز شهسوار عزت است
زینهار ای ماه مصر از چاه و زندان غم مخور
چون فتد دامان ساحل کشتی ما را به دست
خاک خواهد زد به چشم شور طوفان غم مخور
چون خط شبرنگ صائب از لب سیراب او
غوطه ها خواهی زدن در آب حیوان غم مخور

Sebze-i hat⁴⁶ yeşerir cananın lâl [dudağ]ından, üzülme.

Hızır hayat suyuyla suya doyar, üzülme.

İnsafa gelecek o kara göz,

O kâfir gamze Müslüman olur, üzülme.

Pervasız güzellik âşıkların aklına düşecektir;

Âlem, hattın⁴⁷ adaletiyle gül bahçesi olur, üzülme.

Hat⁴⁸ kervanının güzellik konağına inişiyle

⁴⁶ Sebze-i hat/hatt-ı sebz: Gencin dudakları üstünde veya güzelin yüzünde yeni bitmiş dudak tüyü, ayva tüyü, kıl (Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*, s. 239; Afîfî, *Ferhengnâme-i Şi'r-i Fârsî*, I, 801; II, 1331; www.vajehyab.com/?q=خط).

⁴⁷ Hat: Hüküm, ferman, âyet, sûre.

⁴⁸ Hat: Yol; güzellerin yüzündeki tüy, ayva tüyü.

Gönül dışarı çıkar çene çukurundan, üzülme.

*Hatt-ı muşkîn⁴⁹ el uzatır zülfün işine;
Sonu gelmeyen gamlar sona erer, üzülme.*

*Hat⁵⁰ kümesindeki güzelliğin amansız ateşi,
Takatsiz gönülde gül bahçesi olur, üzülme.*

*Hat,⁵¹ gönlü zülfün yağmalamasından korur;
Bu yıkık, harabe ülke Büyük Mısır olur, üzülme.*

*Gecenin içlerinde gizli olan ümit sabahı,
O yakanın açık [tan] yerinden doğar, üzülme.*

*Eteğin kokusu Mısır zindanında kalmayacak;
Kenan pirinin aklına düşecektir, üzülme.*

*Susuz kişinin gözü, onun çiğ döken yanağından
Bağış denizine dalacak [suya gark olacak]tır, üzülme.*

*Söz yolunda secdeye kapanmış bu karıncaya
Taht verir Süleyman kendi eliyle, üzülme.*

*Alçak yeryüzü, hizmetçisidir ulu padişahın,⁵²
Sakın ey Mısır ayı, kuyudan ve zindandan üzülme.*

*Sahilin eteği bizim gemimizin eline düştüğü zaman,
Tufanın heyecanlı gözüne toprak atacaktır, üzülme.*

⁴⁹ Hatt-ı muşkîn: Güzellerin yanağında veya yüzündeki mis kokulu siyah tüy, hatt-ı siyah (www.vajehyab.com). Hatt-ı muşkbar: Hoş kokulu mektup; sevgilinin güzel ve hoş kokulu yüzü (Afîfî, *Ferhengnâme-i Şî'r-i Fârsî*, I, 803).

⁵⁰ Hat: Güzellerin yüzündeki tüy; ayva tüyü.

⁵¹ Hat: Güzellerin yüzündeki tüy; ayva tüyü.

⁵² Şehsüvâr-i izzet: İşini iyi bilen usta binici; veli, kâmil insan; ulu, yüce padişah.

*Hatt-ı şebrenk⁵³ gibi, Sâib, onun suya doymuş dudağından,
Hayat suyunda sulara gark olacaksın, üzülme.*

KAYNAKÇA

- Adnan Karaismailoğlu, "Selman-ı Sâvecî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 446-447.
- Aclûnî, İsmâil b. Muhammed, *Keşfu'l-hafâ' I-II*, Halep, ts.
- Afîfî, Rahîm, *Ferhengnâme-i Şi'r-i Fârsî I-III*, Tahran 1391 hş.
- Ali Mîrensârî, "Cihân Melik Hâtun", *Dâiretu'l-meârif-i Bozorg-i İslâmî*, XIX, 50-51.
- Aliof, Rüstem, *Dîvân-ı Fârsî-yi Fazlullâh-ı Naîmî ve İmâduddîn Nesîmî-yi Şîrvânî*, İntişârât-ı Dunyâ, Tahran 1353 hş.
- Armutlu, Sadık, *Sultan Ahmed Celâyir, Hayatı, Divanının Tenkitli Metni ve Tahlili* (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1990.
- Ayan, Hüseyin, *Nesîmî Divanı*, Ankara 1990.
- Berzeger Hâligî, Muhammed Rızâ, *Şâh-ı Nebât-ı Hâfız*, İntişârât-ı Zevvâr, Tahran 1382 hş.
- Burslan, Kıvamüddin ve Erdem, Hasan Hüsnü, *Riyâzu's-sâlihîn ve Tercesmesi I-III*, Ankara 1981.
- Davud İsfehâniyân, "Hândân-i Cüveynî der Destgâh-i İlhanân", *Neşriyye-i Dânişkede-i Edebiyyât ve Ulûm-i İnsânî-i Dânişgâh-i Tebriz*, Tebriz 1369 hş., S. 134, s. 1-26.
- Değirmençay, Veyis, *Selmân-ı Sâvecî'nin Masnu' Kasidesi Bedâyi'u'l-Eshâr*, Erzurum 1999.
- , *Kitâbu'l-garbiyyât (Altıncı Divan)*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 2000.
- , *Sultan Ahmed Celâyir, Kitâbu Levâmi'ı'l-envâr (Yedinci Divan)*, Erzurum 2001.
- , *İmâdüddin Nesîmî ve Farsça Divanı*, İstanbul 2013.

⁵³ Hatt-ı şebrenk: Siyah veya yeşil hat; güzelin yüzündeki yeşil tüyler, ayva tüyü (www.vajehyab.com).

- Dîvân-ı Hâce Hâfız-ı Şîrâzî* (tsh. Ebul-Kâsım İncû-yi Şîrâzî), İntişârât-i Câvidân, Tahran 1367 hş.
- Dîvân-ı Hâce Şemsuddin Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî* (tsh. Seyyid Ali Muhammed Refî'î), İntişârât-i Stâregân, Tahran 1372 hş.
- Dîvân-ı Hâfız* (tsh. Seyyid Ali Muhammed Refî'î), Sitâregân Yayınları, Tahran 1372 hş.
- Dîvân-ı Hâce Şemsuddin Muhammed Hâfız-ı Şîrâzî* (nşr. Muhammed Kazvînî-Kâsım Ganî), İntişârât-i Pûryâ, Tahran 1375 hş.
- Dîvân-ı Sâib-i Tebrîzî I-VI* (haz. Muhammed Kahraman), Şirket-i İntişârât-i İlmî ve Ferhengî, Tahran 1368 hş.
- Dîvân-ı Selmân-ı Sâvecî* (Haz. Mansur Müşfik; Mukaddime: Takî Tefazzulî), İntişârât-i Safî Alişah, Tahran 1367 hş.
- Esedî, Zehra, "Bânû-yi Gazel-i Fârsî der Asr-i Hâfız", *Ferheng*, Tahran, Bahar 1385 hş., S. 57, s. 1-22.
- Gulistâne, Mahmûd b. Mahmûd b. Ali el-Hasenî, *Enîsu'l-vahde ve Celîsu'l-halve* (tsh. Muctebâ Mutahharî "İlhâmî"), Kitâbhâne-i Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî, Tahran 1395 hş.
- Gölpınarlı, Abdülbâki, "Nesîmî", *İA (İslam Asiklopedisi)*, İstanbul, 1964, IX, 206-207.
- Hamîdiyân, Sa'îd, *Şerh-i Şovk (Şerh ve Tahlîl-i Eş'âr-i Hâfız) I-V*, Neşr-i Katre, Tahran 1391 hş.
- Hurremşâhî, Bahâuddin, *Hâfıznâme I-II*, İntişârât-i Surûş, Tahran 1366.
- İbn Mâce, Ebû 'Abdillah Muhammed, *Sünen I-II* (nşr. Muhammed Fu'âd 'Abdullah), İstanbul 1992.
- Karaman, Hayreddin, ve dğr., *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir I-V*, Diyanet İşleri Başkanlığı yayınları, Ankara 2008.
- Kulliyât-ı Selmân-ı Sâvecî* (tsh./mukaddime: Abbâsali Vefâyî), Şirket-i Çâp-ı Ferşîve, Tahran 1376 hş.
- Kürkçüoğlu, Kemal Edib, *Seyyid Nesîmî Dîvânı'ndan Seçmeler*, Ankara 1985.
- Latîfî, *Latîfî Tezkiresi* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1990.
- Mehmedzâde, Hamîd, *Dîvân-ı Fârsî-yi Nesîmî*, Bakü 1972.
- Muzaffer Ürekli, "Celâyirîliler", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 264-265.

- Onay, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı* (haz. Cemal Kurnaz), Ankara 2000.
- Penderî, Yedullah-ı Celâlî, *Zindegî ve Eş'âr-ı 'Îmâdüddîn Nesîmî*, Tahran 1382 hş.
- Rıza Kurtuluş, "İncûlar", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 280-281.
- , "Muzafferîler", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 419-420.
- Seyyid Mehdî Nûriyân, Gulâmhuseyn Şerîfî ve Murtezâ Reşîdî Aşcerdî, "Bâg-ı Nazar ve Râmîş-i Dil (Muarriî-yi Sefîneî Bî-mânend-i ez Karn-i Heştom)", *Pejûhişnâme-i Zebân ve Edeb-i Fârsî, Gooher-i Gûyâ*, Yıl 1, S. 3, İsfahan, Pâyiz 1386 hş., s. 33-62.
- Şehnâz Râzpûş, "Dilşâd Hâtun", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, 1393 hş., C. XVIII (www.rch.ac.ir/article'den nakil).
- Şemseddin Âmulî, Muhammed b. Mahmûd, *Nefâisu'l-fünûn fi 'Arâyisi'l-uyûn I-III* (tsh. Ebu'l-hasan Şa'rânî), İntişârât-i İslâmiyye, Tahran 1381 hş.
- Tahsin Yazıcı, "Cüveynî, Şemseddin", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 144-146.
- Tahsin Yazıcı, "Hâfız-ı Şîrâzî", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 103-106.
- Uludağ, Süleyman, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2012.
- Ünver, Mustafa, *Hurûflük ve Kuran Nesîmî Örneği*, Ankara 2003.
- Yıldırım, Nimet, *Sultan Ahmed Celâyir ve "Kitâbu'l-mukaddime" Adlı Divanı*, (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi,) İstanbul 1991.